

SOSYAL DEVLET ANLAYIŞININ GELİŞİMİ VE DÖNÜŞÜMÜ*

Arş. Gör. Dr. Ali Tarık GÜMÜŞ**

ÖZET

20. yy. boyunca çok sayıda ülke tarafından benimsenen ve özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında genişleme eğilimi göstererek kurumsallaşan sosyal devlet, bu dönemden 1970'lere kadar olan süreçte "Altın Çağ"ını yaşamıştır. Daha sonra 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik krizlerle birlikte, sosyal devletin genişlemesi durmuş ve cömert sosyal devletten geriye gidiş başlamıştır. Söz konusu geriye gidişte en önemli etken, ekonomik kötüleşmeden kurtulabilmek amacıyla neoliberal düşüncelerin benimsenmesi ve devam etmekte olan küreselleşme sürecinin neoliberal düşünceler çerçevesinde şekillenmesidir.

ANAHTAR KELİMELELER: 1-Sosyal Devlet 2-Refah Devleti 3-Sosyal ve Ekonomik Haklar 4-Küreselleşme 5- Neo-liberalizm.

DEVELOPMENT AND TRANSFORMATION OF SOCIAL STATE CONCEPT

ABSTRACT

The welfare state was adopted by a number of nations during the 20th century, especially after World War II, Welfare State which institutionalised with intention of expansion, lived "Golden Age" in the process from that period until the 1970s. Later in the 1970s with the

* Bu çalışma 2010 yılında S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsünde Doç. Dr. Reyhan SUNAY danışmanlığında Doktora tezi olarak hazırlanmış ve oybirliği ile kabul edilmiştir. Makalede çalışmanın orijinal metnine bağlı kalınarak özeti verilmiştir. Ayrıca çalışma, TÜBİTAK'ın sağladığı yurtdışı araştırma bursu sayesinde hazırlanmıştır.

** Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kamu Hukuku Anabilim Dalı.

economic crisis, the expansion of the welfare state stopped and started going back to the generous welfare state. The most important factor in going to the back, in order to avoid the economic slump, is to adopt neoliberal ideas and the ongoing process of globalization taken shaped by neoliberal ideas.

KEYWORDS: 1- Social State 2- Welfare State 3-Social and Economic Rights 4-Globalization 5- Neoliberalism.

GİRİŞ

Durağan bir nitelik arz etmeyen devlet, farklı tarihsel şartlara ve ideolojik hareketlere göre değişebilir niteliktedir. 20. yy. boyunca çok sayıda ülke tarafından benimsenen sosyal devlet, ilk olarak Sanayi Devrimi'nin etkileriyle ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu süreçte sosyalist ve Marksist düşüncelerin, burjuvazi tarafından engelleme isteğinin de etkisiyle gelişen sosyal devlet açısından, I. ve II. Dünya Savaşları ile 1929 dünya ekonomik krizi önemli dönüm noktaları olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında genişleme eğilimi göstererek kurumsallaşan sosyal devlet, bu dönemden 1970'lere kadar olan süreçte "Altın Çağ"ını yaşamıştır. Altın çağ boyunca genişleyen sosyal devletin, gerek devlet, gerekse hak ve özgürlük anlayışına olan yansımalarıyla bireylerin refahını önemli boyutlarda arttırdığı görülmüştür.

Daha sonra 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik krizlerle birlikte, sosyal devletin genişlemesi durmuş ve cömert sosyal devletten geriye gidiş başlamıştır. Söz konusu geriye gidişte en önemli etken, ekonomik kötüleşmeden kurtulabilmek amacıyla neoliberal düşüncelerin benimsenmesi ve devam etmekte olan küreselleşme sürecinin neoliberal düşünceler çerçevesinde şekillenmesidir. Bunun yanında değişen nüfus ve aile yapısının da önemli ölçüde etkilediği sosyal devletten geriye gidiş sürecinin, günümüzde de devam ettiği görülmektedir. Hem devlet yapısına, hem de hak ve özgürlük anlayışına önemli yansımaları bulunan bu sürecin, toplumun zor koşullar altında yaşayan kitlelerinin hayatını daha da zorlaştırması söz konusu olmaktadır. Zorlaşan hayat şartlarının toplumsal barışı önemli ölçüde zedelediği bu süreçte, gelir adaletsizliği önemli boyutlara ulaşmıştır.

I. SOSYAL DEVLETİN ORTAYA ÇIKIŞI

İlk çağlarda Eski Yunan ve Roma'da, devletin sosyal bir yapısı bulunmamakta ve sosyal adaleti sağlamaya dönük politikalara rastlanmamaktadır. Fakat bu dönemlerde, bireysel mülkiyet hakkının korunmasına özel bir önem atfedildiği görülmektedir¹. Ortaçağ ise, sosyal devlete ilişkin belirtilerin ilk ortaya çıkmaya başladığı dönem olarak değerlendirilmektedir. Buradaki itici faktör Ortaçağ düşüncesinde; dinin, devlet ve toplum hayatında egemen bulunmasıdır².

Ortaçağ sonrasında ise, 18. yy.'da Sanayi Devrimiyle birlikte yaşanan çalışma ilişkilerindeki farklılaşma, üretim kapasitelerindeki artış ve iş bölümünün ortaya çıkması gibi değişimler; işçi sınıfını, zor koşullara mahkûm etmiştir. Sanayi üretiminde uygulanan iş bölümü uygulamasıyla; emek değersizleşmiş, düşük ücretler ciddi anlamda yaygınlaşmıştır. Her ne kadar liberal bir düzende iş sözleşmeleri; irade serbestisiyle yapılıyor gibi gözükse de esas itibarıyla elinde emeğinden başka hiç bir şeyi olmayan çalışan kesimlerin sermayenin insafına terk edildiği açık bir şekilde görülmüştür. Nitekim bu süreçte çalışanlar, işverenin uygun gördüğü en kötü çalışma şartlarını bile kabullenmek zorunda kalmışlardır. Ancak geniş kitlelerden oluşan çalışan kesimlerin; her anlamda maruz kaldıkları olumsuzluklar, sosyal ve ekonomik anlamda önemli değişimlerin meydana gelmesine neden olmuştur³.

Bu bağlamda işçi sınıfı; tedrici olarak içinde bulunduğu olumsuz koşullara karşı tepkilerini dile getirmeye ve önemli mücadeleler sergilemeye başlamıştır⁴. 1848 İşçi Devrimi, söz konusu sınıf mücadelelerinin en somut göstergesi olarak ortaya çıkmıştır⁵.

1848 Devrimi sonrasında; devletin sosyal ve ekonomik hayata müdahalelerde bulunmak suretiyle, hiçbir şeye karışmayan tavrını terk etmesi gerektiği ifade edilmiş ve bu bağlamda devlete önemli görevler

¹ TALAS, 1991, s. 93; TALAS, 1997, s. 54-55.

² ŞENEL, 1995, s. 207-208.

³ TALAS, 1990: s. 86; İZVEREN, 1975: s. 36-37.

⁴ GEMALMAZ, 2003: s. 112-113; İZVEREN, 1975: s. 34.

⁵ AKAD/DİNÇKOL, 2006: s. 259-260.

yüklenmiştir. Bundan böyle, devletin bireylerin refahını arttırmayı amaçlayan görevlerinde bir artış meydana gelmiştir⁶.

Şüphesiz sosyal devletin ortaya çıkma sürecinde işçi sınıfının ortaya koyduğu mücadelelerin baskısı yanında; Marksist ve sosyalist düşüncelerin, burjuvazi önderliğindeki liberal değerler karşısında yayılma eğilimine girmesi, 1929 yılında bütün dünyada ortaya çıkan dünya ekonomik krizi ve yaşanan dünya savaşlarının oluşturduğu yıkımlar da önemli roller üstlenmişlerdir. Ayrıca söz konusu problemlere karşı başta Keynes ve Beveridge olmak üzere, fikri planda üretilen çözümler sosyal devletin meydana gelmesine önemli bir katkı yapmıştır⁷. Özellikle, I. Dünya Savaşı'ndan sonra pek çok ülke anayasasında yer alan sosyal devlete yönelik hükümler; II. Dünya Savaşı sonrasında yerini, hem ulusal hem de uluslararası düzenlemeler bağlamında daha kapsamlı ve sistematik düzenlemelere bırakmışlardır⁸.

Sonuç itibarıyla sosyal devlet, söz konusu dinamiklerin etkisiyle II. Dünya Savaşı sonrasında, sanayileşmiş ülkelerde işveren, işçi ve devlet arasında sağlanan uzlaşmaya dayalı olarak ortaya çıkmıştır⁹. Söz konusu uzlaşma sonucunda, devletin sosyal amaçlarında önemli ölçüde artışın yaşandığı, bu çerçevede özellikle toplumun korunmaya muhtaç kesimleri ve çalışanların ciddi kazanımlar elde ettiği görülmüştür. Nitekim dönemin sloganlaşan ibaresi “daha çok devlet” olmuştur. Bu itibarla söz konusu dönemde, devletin sosyal ve ekonomik hayata müdahale etmesini sağlayan mekanizmalar oluşturulmuş, sermayeden alınan vergiler yükseltilmiş ve sosyal harcamalar artırılarak sosyal hizmetlerin alanı genişletilmiştir¹⁰. Dolayısıyla, bu aşamalardan da anlaşılacağı gibi, sosyal devlet, çok uzun ve zorlu süreçlerden geçerek uygulamaya konulabilmiştir.

⁶ AKIN, 1980: s. 333-335; GÖZE, 1995, s. 362-363; GÖZE, 1977: s. 160; KAPANİ, 1993: s. 53-54.

⁷ ŞAYLAN, 2003: s. 94-95; SALLAN GÜL, 2006: s. 144-145.

⁸ GÖZE, 1995:, s. 362-367; GÖZE, 1977: s. 155-160; KAPANİ, 1993: s. 53-75; ŞAYLAN, 2003: s. 94-95; SALLAN GÜL, 2006: s. 144-145.

⁹ ŞAYLAN, 2003: s. 93; SUNAY, 2007: 2007: s. 262; DOĞAN, 2006: s. 196; TANÖR, 1978: s. 120-121.

¹⁰ BAŞKAYA, 2001: s. 16-17.

II. SOSYAL DEVLETİN İÇERİĞİ, GELİŞİMİ VE YANSIMALARI

A.SOSYAL DEVLETİN ANLAMI

Toplumun bir arada tutan sosyal sözleşmeyi yeni bir şekle zorlayan sosyal devlet,¹¹ kolayca tanımlanabilecek nitelikte bir kavram değildir. Nitekim pek çok yazar, sosyal devleti tanımlamaya ilişkin söz konusu zorluğa dikkat çekmektedir¹². Esas itibarıyla sosyal devlete dair pek çok açıklamaya rağmen; sosyal devletin herkes tarafından bilinen ve kabul edilen genel bir tanımlaması bulunmamakta¹³, bunun yerine farklı bakış açılarına göre yapılan tanımlama gayretlerinden söz edilmektedir.

Farklı bakış açılarına göre yapılan tanımlamaların bazıları; sosyal devlette yer alan “sosyal” ibaresinden yola çıkarak yapılmaya çalışmakta; diğer bazıları ise, sosyal devleti “refah” kavramını temel alarak somutlaştırma gayretine girişmektedirler. Bir kısım düşünürler ise, sosyal devletin yokluğu durumunu dikkate alarak bir tanımlama sunma gayreti içerisindeyler. Farklı yaklaşımdaki diğer düşünürler ise, sosyal devlette bulunması gereken özellikleri sıralayarak bunu yapmaktadırlar. Sosyal devleti tanımlama yönünde ortaya konulan ve yaygın olarak kabul edilen son bir çaba ise; sosyal devletin genel niteliklerini veya amacını esas alarak, söz konusu tanımlamayı gerçekleştirilmeye çalışmaktadır.

Kanaatimizce sosyal devleti tanımlama hususunda en isabetli yöntem, sosyal devletin genel niteliklerinden veya amaçlarından yola çıkılarak yapılan tanımlamalardır. Bu çerçevede yapılan tanımlamalarda; sosyal devletin temel amacının, vatandaşlara insan onuruna yaraşır asgari yaşam standartlarını sağlamak olduğundan hareket edilmiştir. Söz konusu yaklaşıma göre; sosyal devlet, bu amacı gereği, sosyal adaleti sağlamaya çalışmak zorundadır. Bunun için ise, devletin sosyal ve ekonomik yaşama aktif müdahalelerde bulunması ve bireylere, sosyal ve ekonomik

¹¹ WAGNER, 2004: , 2004: s. 281.

¹² POWELL/HEWITT, 2002: 2002: S. 5; VEIT-WILSON, 2000: S. 1.

¹³ HUBER, 1970: s. 33. Bu hususta Hayek, sosyalizmden farklı olarak sosyal devletin kesin bir anlamı bulunmadığını ifade etmektedir. HAYEK, 2007: s. 90.

haklarını tanıması gerekmektedir¹⁴. Nitekim bu kapsamda yapılan tanımlamalar çerçevesinde, aynı zamanda sosyal devletin temel özelliklerine de yer verilmektedir.

Söz konusu özellikleri birleştirmek suretiyle yapılacak bir tanımlamaya göre sosyal devlet; bireylere, insan onuruna yaraşır asgari yaşam standartlarını sunmaya yönelmiş, bu amaçla milli gelirin daha adil dağıtılmasını ve böylelikle sosyal adaletin temin edilmesini sağlayan, bu bağlamda devletin, ekonomik ve sosyal hayata aktif müdahalelerde bulunmasını hedefleyen ve bireylere; kişisel ve siyasal haklar yanında, sosyal ve ekonomik hakların da tanınmasını öngören bir anlayışı ifade etmektedir.

B. DEVLET ANLAYIŞININ SOSYAL DEVLET YÖNÜNDE GELİŞİMİ

Temel itibarıyla sosyal devlet, 1800'li yıllardan 1970'lerin ortasına kadar olan süreçte sürekli bir gelişim içerisinde olmuştur. Bu süreç içerisinde ise, 1945'e kadar olan dönemde meydana gelen dönüm noktaları, aynı zamanda sosyal devletin kurumsal anlamda ortaya çıkmasını ve gelişmesini sağlayan dinamikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim ilk başlıkta değinilen sosyal devlete giden süreçte önemli işlevler üstlenen söz konusu dinamiklere tekrar değinmemekle birlikte, sosyal devletin genel gelişim sürecine ilişkin bir perspektif sunmakta yarar bulunmaktadır. Doktrinde sunulan pek çok perspektifte sosyal devletin ortaya çıkma ve gelişim süreci kendi içerisinde de sınıflandırılmaya tabi tutulmaktadır. Bununla beraber; ortaya çıkan pek çok yaklaşımda, daha önce ifade edilen farklı tarihsel dönüm noktaları esas alınarak çeşitli sınıflandırmalara gidilmektedir.

Bu bağlamda Helco¹⁵ ve Midgley¹⁶ tarafından çeşitli sınıflandırmalar yapılmakla birlikte, bu hususta en isabetli sınıflandırma Pierson tarafından yapılmaktadır. Pierson'un sınıflandırmasına göre, sosyal devletin gelişimi üç temel dönemde ele alınmıştır. İlk dönem

¹⁴ ÖZBUDUN, 1995: s. 99; GÖZLER, 2000, s. 155; ATAR, 2005: s. 96; AKYILMAZ, 2004: s. 93-95; YILDIRIM, 2003: s. 129-131; BULUT, 2003a: s. 174; GÜMÜŞ, 2005: s. 142-150.

¹⁵ HELCO, 1981, s. 384-387.

¹⁶ MIDGLEY, 1997: s. 135.

sosyal devletin doğumu olarak ifade edilen 1880–1914 yılları arasındaki dönemdir. İlk olarak sosyal güvenlik tedbirlerinin alındığı 1880’li yıllardan başlayan bu dönem, sosyal güvenliğin yaygınlaştığı I. Dünya Savaşı’na kadar devam etmiştir¹⁷. İkinci dönem, I. Dünya Savaşı’nın bitiminden başlayarak 1975 yılına kadar sürmektedir. Sosyal devletin büyüme dönemi olarak adlandırılan bu dönemde; önceden var olan kapitalist toplum ve düzen anlayışı, sosyal devletin çekirdek formlarıyla yer değiştirmiştir¹⁸. Üçüncü ve son dönem ise, 1975 sonrası dönemdir. Bu dönem, üzerinde geniş toplumsal kesimler tarafından mutabakata varılmış olan sosyal devlete yönelik uzlaşmanın ortadan kalkmaya başladığı bir süreci ifade etmektedir. 1975 sonrası dönemde; daha önceki süreçte devam eden, geniş sosyal devletin sürdürülmesi, karma ekonominin desteklenmesi ve tam istihdam ile sürdürülebilir ekonomik büyüme politikaları üzerinde sağlanmış olan konsensus sona ermiştir¹⁹.

Pierson; sosyal devletin gelişim sürecini ifade etmek amacıyla, “büyüme dönemi” olarak adlandırdığı 1918–1975 arasındaki dönemi de kendi içerisinde sınıflandırmalara tabi tutmuştur. Bu bağlamda söz konusu büyüme dönemini öncelikle ikiye ayırmış ve 1918–1940 arası dönemi, sosyal devletin “sağlamlaşma ve gelişme” dönemi; 1945–1975 arası dönemi ise, sosyal devletin “altın çağı” olarak ifade etmiştir²⁰.

Pierson ve çoğu düşünür tarafından “altın çağ” olarak karakterize edilen 1945-1975 arası dönem, sosyal devletin önemli gelişmeler kaydettiği yıllar olarak ifade edilmiştir. Bu dönemde sosyal devletin önemli ölçüde gelişmesi çeşitli etkenlere bağlı olarak ortaya çıkmış bir durumdur. İlk olarak, vatandaşların ulusal refahtan daha fazla pay

¹⁷ PIERSON, 2001: s. 103-104.

¹⁸ PIERSON, 2001: s. 108-113, 121-122, 131-135.

¹⁹ PIERSON, 2001: s. 154. 70’li yılların ortasından sonra sosyal devletin yeniden yapılandırılması söz konusu olmuştur. POWELL/HEWITT, 2002: s. 41. Kuş, Fransa özelinde yapmış olduğu değerlendirmede; 1975 sonrasındaki üçüncü dönemi, kendi içerisinde 1974-1983 arası ekonominin sarsıldığı dönem ve 1983 sonrası neoliberal düşüncenin etkin olduğu dönem olmak üzere ikiye ayırmaktadır. KUS, 2006: s. 512.

²⁰ PIERSON, 2001: s. 112-113, 121-122; GÜMÜŞ, 2009: 147. Kuş’ta 1945-1974 arası dönemin, Fransa özelinde aynı durumu yansıttığını ifade etmektedir. KUS, 2006: s. 512.

alabilmesi için daha evrensel ve geniş sosyal devlet düşüncesi benimsenmiştir. İkinci olarak, kaynakların artışıyla beraber devletin bireylerin refahını sağlama sorumluluğu genişlemiştir. Üçüncü olarak, sosyal refah ve karma ekonomi lehine geniş ölçekte bir konsensüs oluşmuştur. Dördüncü ve son olarak ise, tam istihdam ve ekonomik büyüme başarıyla bir arada yürütülmüştür. Esasında II. Dünya Savaşı sonrası dönemde bütün bu etkenlerin ortaya çıkabilmesi sermaye ve iş gücü çıkarlarının uzlaşması sayesinde mümkün olabilmıştır²¹.

C. Sosyal Devlet Yönünde Yaşanan Gelişimin Yansımaları

Devletin, sosyal devlet olma yönünde önemli bir gelişim gösterdiği bu süreçte, devlet anlayışı ile hak ve özgürlükler anlayışına önemli yansımaları olan değişimler meydana gelmiştir. Bu bağlamda söz konusu değişimlerin bir boyutu devlet anlayışına, diğer boyutu ise hak ve özgürlük anlayışına ilişkin olmak üzere bir gelişim göstermiştir.

1. SOSYAL DEVLET YÖNÜNDE YAŞANAN GELİŞİMİN DEVLET ANLAYIŞINA YANSIMALARI

Sosyal devletin gelişimine yönelik olarak yapılan karşılaştırmalı çalışmalarda, en önemli gösterge olarak sosyal koruma programlarına yapılan harcamalar dikkate alınmaktadır. Daha çok sosyal harcamaların GSYİH'ya oranındaki değişimlerden yola çıkan söz konusu yaklaşımlarda; sosyal harcamalarda meydana gelen değişimler, bu husustaki temel parametreleri oluşturmaktadır²². Temel itibarıyla sosyal devlet uygulamasında bireylerin refahını artırma amacıyla yapılan sosyal harcamalar; gerek devlet anlayışında oluşan değişimlerin, gerekse hak ve özgürlük anlayışında meydana gelen değişimlerin etkisiyle artış

²¹ PIERSON, 2001: s. 121-122. Bu dönemde ortaya çıkan ekonomik büyüme ve politik konsensüs, sosyal devletin altın çağını yaşamasına neden olmuştur. LOWE, 1999: s. 102. Fraser tarafından 1951–1979 arasındaki dönemin refah konsensüsü olarak adlandırıldığı ifade edilmektedir. FRASER, 2003: s. 265. Bazı görüş sahipleri tarafından bu dönemdeki büyüme ve üretkenliğin her ikisinde birlikte yüksek bir başarının yakalanması, iç ekonomilerin bu gündünden daha kapalı olması ve ulus devletlerin ulusal sınırlarını ve hedeflerini kontrol edebilmesine bağlanmaktadır. OLSEN, 2002: s. 166; TAYLOR-GOOPY, 2002: s. 597.

²² STARKE, 2006: , s. 112; CLASEN/CLEGG, 2007: s. 168-170; KUHNER, 2007: s. 6. KANGAS/PALME, 2007, s. 106-129.

göstermektedir. Esasen devlet anlayışında, sosyal devlet yönünde meydana gelen değişimle birlikte; kamu hizmetlerinin genişletilmesi, tam istihdamı sağlama amacının benimsenmesi ve toplumun belli bir refah seviyesine ulaştırılması gibi uygulamalara gidilmesi belirtilen durumun nedeni olarak görülmektedir. Ayrıca bu süreçte sosyal ve ekonomik haklarda meydana gelen genişlemenin yansımaları da devletlere önemli maliyetler getirmektedir²³.

Sosyal devletin, gelişimini en üst seviyelere çıkardığı altın çağ olarak adlandırılan dönemde, kamu harcamalarının yanı sıra kamu hizmetlerinin önemli bir genişleme süreci yaşadığı görülmektedir. Nitekim sosyal devletin gelişimini karşılaştırmalı olarak ortaya koymaya yönelik çalışmaların, en önemli göstergelerinden birini de kamu hizmetleri alanında meydana gelen değişiklikler oluşturmaktadır²⁴.

Bu çerçevede sosyal devletin kurumsallaştığı ve en üst seviyede gelişim gösterdiği altın çağ süresince; devletin güvenlik, adalet ve maliye alanına ilişkin üstlendiği klasik işlevlerine ek olarak, sosyal devleti doğuran dinamiklerin de etkisiyle başka birtakım işlevler de yüklendiği görülmüştür. Bu bağlamda devletin tarihsel süreç içerisinde yaşadığı dönüşümün bir yansıması olarak özellikle 20. yy.'ın ikinci yarısından itibaren kurumsallaşan sosyal devlet, çeşitli kamu hizmetlerinin sağlanması hususunda önemli görevler yüklenmiştir. Sosyal devlet, bireylerin insan onuruna yaraşır hayat standartlarına ulaşması amacıyla sosyal ve ekonomik hakların sağlanması ve sosyal adaletin gerçekleştirilmesi amacıyla çeşitli ödevler üstlenmiş, bu nedenle devletin aktif olarak kamu hizmeti sunması gerekmiştir. Bu doğrultuda devletin sosyal amaçlarla sunmuş olduğu kamu hizmetleri, sosyal ve ekonomik haklar ile sosyal adaletin gerçekleştirilmesi suretiyle, temelde insan onuruna yaraşır hayat standartlarını temin etmeye hizmet etmiştir²⁵.

²³ Sosyal harcamalarla sosyal haklar arasındaki ilişkinin ayrıntılı analizi için bkz. KANGAS/PALME, 2007: s. 106-129.

²⁴ CLASEN/CLEGG, 2007: s. 168-170. Sosyal harcamalarla sosyal haklar arasındaki ilişkinin ayrıntılı analizi için bkz. KANGAS/PALME, 2007: s. 106-129.

²⁵ ŞAYLAN, 2003: s. 293-294; ÖRÜCÜ, 1972: s. 35; BULUT, 2003a: s. 173.

Son olarak sosyal devlet içerisinde benimsenen üretim ve birikim modelinin devlet anlayışına önemli yansımaları söz konusu olmuştur. Bu çerçevede üretim ve birikim modeli olarak benimsenen Fordizm ile devlete yönelik önemli değişimler ortaya çıkmıştır.

İlk kez 1914 yılında uygulanmaya başlanan Fordist anlayış, esasında 1929 Dünya ekonomik krizi sonrasında önem kazanmıştır. 1929 Dünya ekonomik krizinin, bir üretim krizi olması ve bu krizden çıkışın Keynes tarafından ileri sürülen düşüncelerle mümkün olabilmesi nedeniyle, Fordizm daha önemli hale gelmiştir. Keynes tarafından krizden çıkış için çok önemli bir unsur olarak gösterilen talebin artırılması hususu, Fordist üretim ve birikim modeli benimsenerek gerçekleştirilmiştir. Keynesyen anlayışın dayandığı efektif talep yaklaşımı, Fordizm ile örtüşerek sosyal devlet için elverişli bir zemin hazırlamıştır²⁶. Bu bağlamda 1929 Dünya ekonomik krizinin aşılması süresince gelişen Fordist anlayış; Keynesyen sosyal devletin kurumsallaştığı, II. Dünya Savaşı sonrasında 70'li yıllara kadar geniş bir biçimde pek çok devlet tarafından uygulanmıştır²⁷. Dolayısıyla 1929 Dünya ekonomik krizi sonrasında önem kazanan Fordist anlayışın, II. Dünya Savaşı sonrasında sosyal devletin kurumsallaşmasıyla birlikte egemen konuma geldiği söylenebilir.

2. SOSYAL DEVLET YÖNÜNDE YAŞANAN GELİŞİMİN HAK VE ÖZGÜRLÜK ANLAYIŞINA YANSIMALARI

Sosyal devlet yönünde yaşanan gelişme sürecinin hak ve özgürlüklere yansımaları, sosyal ve ekonomik haklar doğrultusunda gerçekleşmiştir. Temelde özgürlük anlayışının sosyal ve ekonomik haklar yönünde genişlemesiyle, sosyal devlet arasında önemli bir bağlantı kurulmuştur. Pek çok düşünür tarafından dile getirilen söz konusu bağlantı, sosyal devletin genişleme sürecine ilişkin önemli bir gösterge olarak değerlendirilmiştir²⁸. Bu çerçevede sosyal devletin önemli bir gereği olan sosyal ve ekonomik hakların bireylere tanınma derecesi, sosyal devletin genişleme sürecinde en üst seviyelere çıkmıştır. Nitekim

²⁶ KARA, 2004: s. 90-91.

²⁷ SALLAN GÜL, 2006: s. 149; PIERSON, 2000: s. 192; PIERSON, 2001: s. 60; ESPING-ANDERSEN, 1996: s. 1.

²⁸ CLASEN/CLEGG, 2007: s. 168-170.

sosyal devletin altın çağı olarak adlandırılan 45–75 arası dönemde sosyal ve ekonomik haklar önemli ölçüde genişleme göstermiştir. Sosyal ve ekonomik haklardaki belirtilen genişleme, Sanayi Devrimi'nden beri süre gelen bir sürecin II. Dünya Savaşı sonrası zirveye ulaştığı kurumsallaşma dönemini ifade etmiştir²⁹.

Temelde Sanayi Devrimi'nin oluşturduğu dinamiklerin hak ve özgürlük anlayışında oluşturduğu değişimle ortaya çıkmış olan sosyal ve ekonomik haklar³⁰, I. Dünya Savaşı'ndan sonra kısmen anayasalara girmiştir³¹. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise, sosyal devlete yönelik işçi-işveren ve devlet arasında meydana gelen uzlaşmanın sonucu olarak³² sosyal ve ekonomik hakların kurumsal manada anayasa ve uluslararası belgelerde yer alması ve böylece önemli bir genişleme göstermesi söz konusu olmuştur³³.

Sosyal ve ekonomik haklarda meydana gelen bu genişleme; hem kapsam ve içerik, hem de hukuki nitelik bakımından gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, kapsam ve içerik açısından yaşanan genişleme ile sosyal ve ekonomik hakların sayısında ve her bir sosyal ve ekonomik hakkın koruma seviyesinde önemli bir genişleme yaşanmıştır. Bu çerçevede sosyal ve ekonomik hakların sayısı önemli ölçüde artış göstermiş ve bireylere; sosyal güvenlik hakkı, çalışma ve çalışma şartlarının iyileştirilmesiyle ilgili haklar, eğitim hakkı, sağlık hakkı, konut hakkı, beslenme hakkı, özel olarak korunması gereken yaşlı, kadın ve çocuklara ilişkin haklar ve sendikal haklar gibi pek çok sosyal refah hakları tanınmıştır³⁴.

²⁹ PIERSON, 2001: s. 122.

³⁰ GÖREN, 2000: s. 37; ALGAN, 2007: s. 305-307.

³¹ DOĞAN, 2006: s. 174; KABOĞLU, 2001: s. 107; ALGAN, 2007: s. 482-483.

³² PIERSON, 2001: s. 122-125.

³³ PIERSON, 2001: s. 123; MICHALOWSKI, 2008: s. 36; DOĞAN, 2006: s. 174; TANÖR, 1978: s. 179-184; KABOĞLU, 2001: s. 107; ALGAN, 2007: s. 305-307.

³⁴ TANÖR, 1978: s. 71, 101-102; ALGAN, 2007: s. 31-33; Bu alanda hazırlanmış hiçbir listenin “tam olması” beklenemeyeceği gibi, böyle bir liste her zaman yeni hakların eklenmesiyle genişleyebilecektir. ALGAN, 2007: s. 31-32.

III. SOSYAL DEVLET ANLAYIŞINDA YAŞANAN DÖNÜŞÜM

A. DÖNÜŞÜMÜ HAZIRLAYAN FAKTÖRLER

1970’li yılların ortalarından itibaren sosyal devlet anlayışının önemli bir değişim sürecine girdiği görülmektedir. Bu süreçte sosyal devlette meydana gelen değişimler daha çok zayıflama yönündedir. Bu nedenle sosyal devlette meydana gelen zayıflamayı ya da II. Dünya Savaşı sonrasında 1970’li yılların ortasına kadar devam eden genişleme sürecinden geriye gidişi ifade etmek üzere “dönüşüm” ibaresi kullanılmaktadır³⁵. Sosyal devlet anlayışında meydana gelen söz konusu dönüşümü hazırlayan faktörler ise, 1970’lerde devletin mali anlamda krize girmesi, neoliberal düşünceler ve küreselleşme süreci olmak üzere üç temel başlık altında ele alınabilir.

1. DEVLETİN MALİ KRİZİ

Sermaye ile iş gücü arasındaki uzlaşmayla ortaya çıkan ve II. Dünya Savaşı sonrasında kurumsallaşan sosyal devlet; 1950’lerden, 1970’lere kadar yaşadığı “altın çağ” (golden age) süresince, Keynesyen ekonomi çerçevesinde ekonomik büyüme ve tam istihdamın sürdürüldüğü başarılı bir model olarak uygulanmıştır. Bu süreçte ekonomik büyüme sermayeyi tatmin ederken, iş gücünü de tam istihdam tatmin etmiştir. Fakat sosyal devlet, 1970’li yılların ortasından günümüze kadar uzanan süreçte önemli ekonomik problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında, 1970’lerin ortasına kadar ekonomide yaşanan hızlı büyüme oranlarının, 1970’lerin ortasından itibaren yerini büyümenin yavaşlamasına ve artan işsizliğe bırakmasıyla ekonomik kötüleşme ortaya çıkmış ve savaş sonrası yıllarda sürekli genişleyen sosyal devlet, getirdiği yükler nedeniyle pek çok problemin nedeni olarak görülmüştür. 1970’lerin ortalarından itibaren devletin mali anlamda krize girmesiyle beraber altın çağın sonuna gelinmiş, sosyal taraflar arasındaki uzlaşma sona ermiş ve sosyal devletten

³⁵ DALY, 2001: s. 79; TAYLOR-GOOPY, 2001: s. 134; TAYLOR-GOOPY, 2002: s. 597.

geriye gidiş süreci başlamıştır³⁶. Taylor-Gooby tarafından söz konusu süreç; altın çağdan, gümüş çağa geçiş olarak adlandırılmıştır³⁷.

Sosyal devletin gümüş çağa geçişi, ilk etapta devletin mali anlamda krize girmesiyle başlamıştır. Esasında 1970’li yıllarda yaşanan birtakım ekonomik problemlerle başlayan bu süreç, sosyal devlet üzerinde önemli etkiler meydana getirmiştir. Bu bağlamda II. Dünya Savaşı’ndan 70’li yıllara gelindiğinde; Bretton Woods Sistemi çökmüş(1971), Birinci (1973–1974) ve İkinci (1979–1980) Petrol Krizleri yaşanmış ve bu nedenlerle ekonomi önemli bir durgunlaşma sürecine girmiştir³⁸.

Bu bağlamda öncelikle sorun tespit edilmeye çalışılmış ve en temel problemin ekonomik büyümenin yavaşlaması ve işsizlik olduğu ifade edilmiştir. Her iki sorunun sosyal devlet açısından hayati nitelikte olması, devletin mali krizi ile sosyal devlet arasındaki bağlantıyı kurmaktadır. Bu bağlamda daha yavaş büyüyen ekonomi, sosyal devletin mali zorluklar yaşamasına neden olmakta ve sosyal devletin sağladığı sosyal yararlar için kaynak sıkıntısı oluşturmaktadır. Ayrıca yüksek oranda seyreden işsizlik de devletlere önemli maliyetler getirerek yaşanan kaynak sıkıntısını daha da derinleştirmektedir. Sonuçta sosyal devlet, mali krize bağlı olarak önemli bir kaynak sıkıntısıyla karşı karşıyadır³⁹. Ancak bundan daha da önemlisi, sosyal devletin, devasa maliyet getiren yapısını devam ettirmenin mümkün olmadığı yönündeki düşüncelerin yaygınlık kazanması ve bununla sosyal devletten bir geriye gidiş sürecinin başlamasıdır⁴⁰.

³⁶ PIERSON, 2001: s. 124, 128, 135, 154-155; OFFE, 2007: s. 66-67; SHAIKH, 2003: s. 531; POWELL/HEWITT, 2002: s. 83; LOWE, 1999: s. 102; OLSEN, 2002: s. 186; TAYLOR-GOOBY, 2002: s. 597; TOMKA, 2003: s. 249–257; SHAIKH, 2003: s. 531, 545; ŞAYLAN, 2003: s. 126.

³⁷ TAYLOR-GOOBY, 2002: s. 597.

³⁸ ŞAYLAN, 2003: s. 120-123; HIRST/THOMPSON, 2003: s. 30; MIDGLEY, 1997: s. 138.

³⁹ TAYLOR-GOOBY, 2004: s. 30; RYAN, 2003: s. 142.

⁴⁰ CAMERON, s. 8-9; KAZGAN, 2005: s. 232.

2. DÜŞÜNSEL FAKTÖR: NEO-LİBERAL DÜŞÜNÜCE

Başlangıçta devletler, klasik liberal anlayışı benimsemekteyken, 1930'lu yıllar ve özellikle de II. Dünya Savaşı sonrasında Keynes ve Green gibi liberal düşünürlerin ortaya koyduğu sosyal liberal düşünceleri benimsemişlerdir⁴¹. 1970'lere gelindiğinde ise, karşı karşıya kalınan ekonomik problemlerin sorumlusu olarak, sosyal liberal anlayışın uygulamaları görülmüş ve bu anlayışın yanlış uygulamalarına karşı alternatif söylemler ortaya koyan neoliberal anlayış yaygınlık kazanmıştır⁴². İlk olarak 1970'lerin sonlarından itibaren Reagan ve Thatcher öncülüklerinde ABD ve İngiltere'de uygulamaya konulan neoliberal düşünceler⁴³, Latin Amerika ülkeleri ve Özal öncülüğünde Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yürürlüğe konulmuştur⁴⁴.

1970'lerin sonundan günümüze kadar uzanan süreçte önemli bir hâkimiyet sağlayan neoliberal düşüncenin sosyal devletin zayıflaması üzerinde oldukça etkili olduğu görülmüştür⁴⁵. Hatta kimi görüş sahipleri, neoliberal düşüncelerin uygulanmasıyla sosyal devlet öncesi klasik liberal döneme geri dönüldüğünü iddia etmişlerdir⁴⁶. Ancak sözü edilen anlayışın bütünüyle liberal düşünceleri yansıttığı görülmekle beraber, klasik liberal anlayışın bazı olumsuzluklarından ders aldığı da gözlemlenmektedir. Bu bağlamda kartel ve tröstlerin önlenmesi ve sosyal boyutun çok asgari de olsa sağlanmaya çalışılması, bu husustaki en

⁴¹ PIERSON, 2001: s. 118-119; DOĞAN, 2006: s. 196.

⁴² HIRST/THOMPSON, 2003: s. 175; HIRST/THOMPSON, 2006: s. 31; SUNAY, 2007: s. 264-265; PIERSON, 2000: s. 195-198; POWELL/HEWITT, 2002: s. 85; ROSANVALLON, 2004: s. 51; MIDGLEY, 1997: s. 138.

⁴³ KUS, 2006: s. 506-507; MIDGLEY, 1997: s. 140; PIERSON, 2001: s. 39; PIERSON, 2000: s. 198; POWELL/HEWITT, 2002: s. 85; DOĞAN, 2006: s. 139; SALLAN GÜL, 2006: s. 302-303.

⁴⁴ SALLAN GÜL, 2006: s. 302-303.

⁴⁵ MIDGLEY, 1997: s. 151; KARA, 2004: s. 115-117, 251; SALLAN GÜL, 2006: s. 23; SUNAY, 2007: s. 262; ROTHGANG/OBINGER/LEIBFRIED, 2006: s. 250-254.

⁴⁶ OFFE, 2007: s. 67; KARA, 2004: s. 115-117, 251; DOĞAN, 2006: s. 173; ŞAYLAN, 2003: s. 136-137; PIERSON, 2001: s. 39; Aynı yönde bkz. KAZGAN, 2005: s. XVIII; SALLAN GÜL, 2006: s. 34-35, 37. Aksi yönde bkz. DOUGLAS, 1991: s. 187; SALLAN GÜL, 2006: s. 19.

önemli göstergeler olarak dile getirilmiştir⁴⁷. Ayrıca neoliberal düşünce, piyasa-devlet ilişkisine, klasik liberal anlayıştan çok farklı yaklaşarak değişik bir bakış açısı ortaya koymuştur⁴⁸.

3. KÜRESELLEŞME VE SOSYAL DEVLET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1970'li yıllardan itibaren ön plana çıkan küreselleşmenin⁴⁹ gerçekte son 500 yıldır varlığını devam ettiren ve kendi içerisinde üç farklı küresel dalgayla şekillenen bir süreç olduğu ifade edilmektedir. Bu doğrultuda ilk dalga, 1500'lü yıllardan itibaren bölgesel ticaretin küreselleşme merkezinde gelişmesi sürecidir. İkinci dalga, 1800'lerden sonra başlayan ve sanayileşmeyle hız kazanan süreç olarak belirmektedir. Üçüncü dalga ise; 1945 sonrasında yeni dünya düzeni mimarisinden türeyen ve 70'li yıllardan itibaren hız kazanan süreç olarak ortaya çıkmaktadır⁵⁰. Esas itibarıyla her bir dalga, küresel güç değişimini doğuran savaş ya da buna benzer bir olayla başlamakta ve bu dalgalar karşılıklı bağlantı ve sinerji meydana getirmektedirler⁵¹.

Karmaşık bir fenomen olan küreselleşme⁵², üzerinde uzlaşamayan ve çok farklı alanlarda tartışmaları da beraberinde getiren bir kavram olarak dikkat çekmektedir⁵³. Sözü edilen bağlamda pek çok tanımlamada küreselleşme, karşılıklı bağlantıların artışıyla karakterize edildiği görülmektedir. Bu itibarla günümüz dünyasında da devam eden

⁴⁷ SUNAY, 2007: s. 266; BEER/CLOWER/HAUGHTOW/MAUDE, 2005: s. 50-52; DOĞAN, 2006: s. 208.

⁴⁸ SALLAN GÜL, 2006: s. 23.

⁴⁹ LANE, 2006: s. 1; SUNAY, 2007: s. 112.

⁵⁰ ROBERTSON, 2003: s. 4; POWELL/HEWITT, 2002: s. 90-91; YILMAZ, 2004: s. 31 -32; SUNAY, 2007: s. 118; UYGUN, 2009: <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/kuresell.htm>; KAZGAN, 2005: s. 10-11; BULUT, 2003a: s. 183.

⁵¹ ROBERTSON, 2003: , s. 4.

⁵² Küreselleşme süreci içerisinde aynı anda birbiriyle çelişkili ve karmaşık pek çok süreç gerçekleşebilmektedir. DOĞAN, 2006: s. 24, 37-38,

⁵³ BANERJEE, 2006: s. 85; OLSEN, 2002: s. 184; SUNAY, 2007: s. 112.

bağımlılık süreci, geleceği de anlayabilmemiz açısından anahtar bir kavram niteliğinde bulunmaktadır⁵⁴.

Küreselleşme kavramını bu şekilde anlamlandırma çabasının ardından, küreselleşmenin sosyal devlet üzerinde en önemli etkiyi doğuran ekonomik boyutu üzerinde durmak gerekmektedir. Temel itibarıyla küreselleşme; ekonomik, siyasi, teknolojik, kültürel ve sosyal yönleri olan çok boyutlu bir kavram olmasına karşın, küreselleşme sürecinde en yoğun dönüşüm ekonomik alanda yaşanmaktadır⁵⁵. Sosyal devletin yaşadığı dönüşümde de en önemli etkiyi meydana getiren ekonomik küreselleşmedir⁵⁶.

Genel olarak küreselleşmeye ilişkin olduğu gibi, küreselleşmenin ekonomik boyutuna ilişkin olarak da en temel kavram “karşılıklı bağımlılık”tır⁵⁷. Bu çerçevede küreselleşmenin ya da uluslararası alanda ulusal ekonomilerin karşılıklı bağımlılığının⁵⁸ göstergesi; insanların, paranın, malların ve hizmetlerin uluslararası alandaki karşılıklı hareketliliğinin artmasıdır⁵⁹.

Bu çerçevede küresel hale gelen sermayenin kolayca yer değiştirebilme imkânıyla coğrafi konuma bağlılık ortadan kalkmış durumdadır. Böylelikle maliyetlerin düşük olduğu bölgelere yönelen ve çıkarlarını tatmin etmeyen bölgeleri terk eden sermaye; daha avantajlı ülkeleri tercih etmekte ve ülkeleri, daha avantajlı şartlar sunma hususunda bir yarışa sürüklemektedir. Bu bağlamda uluslararası hale gelen sermayenin mekânı bütün dünya haline gelmekte ve ulus

⁵⁴ SUNAY, 2007: s. 112-115, 120; LANE, 2006: s. 1. Küreselleşmeyi, karşılıklı bağlantıların artışıyla karakterize eden tanımlamalar için bkz. KLINGNER, 2004: s. 740; PIERSON, 2000: s. 263-264; HELD/MCGREW/GOLDBLATT/PERRATON, 2006: s. 185-187, 191; GIDDENS, 2006: s. 204; ŞENKAL, 2003: http://www.sosyalsiyaset.net/documents/kuresellesme_sp_donusumu.htm; SUNAY, 2003: s. 54-55.

⁵⁵ DOĞAN, 2006: s. 24, 37-38.

⁵⁶ OLSEN, 2002: s. 187.

⁵⁷ KEYMAN, 2009: <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/kuresell.htm>.

⁵⁸ RIEGER/LEIBFRIED, 2003: s. 20.

⁵⁹ LYGSTAD, 2008: 2008: s. 74.

devletlerin ekonomideki belirleyiciliği azalmaktadır⁶⁰. Temelde bu hususlara bağlı olarak uluslararası rekabetin hızlı gelişimi, küreselleşmenin ekonomik boyutunu ön plana çıkartmakta⁶¹ ve küreselleşmenin sosyal devlet üzerinde etki doğuran boyutu da bu hususlara bağlı olarak şekillenmektedir⁶².

Sonuç itibariyle küreselleşmenin sosyal devlet üzerinde oluşturduğu etkinin⁶³; basit bir etkiden çok, sosyal devletin önemli ölçüde erozyonuna neden olan⁶⁴ büyük bir tehdit olduğu ifade edilmektedir.⁶⁵ Daha da ileri giden bazı görüş sahipleri, küreselleşmenin oluşturduğu etkinin, sosyal devletin sonunu getirebilecek nitelikte olduğunu ifade etmektedirler⁶⁶. Kanaatimizce; küreselleşme sürecinin gerektirdiği reformların, sosyal devlet üzerinde önemli etkiler meydana getirdiği yadsınamaz bir gerçek olmasına karşın, bu sürecin sosyal devletin ortadan kalkmasına neden olacağını öngörmek abartılı bir yaklaşım niteliğindedir⁶⁷.

⁶⁰ OLSEN, 2002: s. 184; PIERSON, 2001: s. 179; PIERSON, 2000: s. 197-200; YÜKSEL, 2005: s. 173; HIRST/THOMPSON, 2003: s. 209-211, 220; SUNAY, 2007: s. 122, 141, 149, 155, 297, 302-303; DOĞAN, 2006: s. 137, 197; KARA, 2004: s. 113; Ancak, sermayenin ulus devlete ihtiyacı kalmadığı şeklindeki bir yaklaşım da abartılı niteliktedir. BULUT, 2003b: s. 188.

⁶¹ TAYLOR-GOUBY/DEAN/MUNRO/PARKER, 1999: s. 178; HIRST/THOMPSON, 2003: s. 209-211

⁶² OLSEN, 2002: s. 187.

⁶³ GIAIMO, 2001: s. 365; Ekonomik küreselleşme ile Sosyal Devletin krizi arasındaki bağlantı, akademik ve kamu tartışmalarında son 10 yıllarda geniş ölçüde varsayılan bir bağlantıdır. BENVENISTI/NOLTE/BARAK-EREZ, 2004: s. 80.

⁶⁴ ABOU-NASSIF, 2002: s. V, 1.

⁶⁵ GIZELIS, 2005: s. 146.

⁶⁶ CLARKE, 2007: s. 72.

⁶⁷ SUNAY, 2007: s. 273.

B. SOSYAL DEVLETTE YAŞANAN DÖNÜŞÜMÜN YAPISAL İFADESİ: DÜZENLEYİCİ DEVLET MODELİ

1. GENEL OLARAK

Küreselleşme süreciyle birlikte devlet yapısında yaşanan değişim, sosyal devlet üzerinde önemli etkilere sahip olmuştur. Nitekim küreselleşme sürecinin hız kazandığı 1990'lı yılların başında, devletin, küçültülmesi amacıyla “minimal devlet” biçiminde yeniden yapılandırılması yaygınlık kazanmış bir düşüncedir. Ancak 2000'li yıllardan itibaren bu kavramdan vazgeçilerek OECD ve DB gibi kurumlar öncülüğünde “minimal devlet” yerine “aktif ve düzenleyici devlet” ön plana çıkarılmıştır⁶⁸.

Düzenleyici devletin temel işlevi; sosyal devlet gibi yeniden dağıtım politikaları izlemek değil, küresel kapitalizmin en rasyonel biçimde işlemlerini sağlamaktır. Devletin sadece düzeni koruyucu bir işleve indirildiği bu anlayışta, devletin sosyal ve ekonomik işlevlerinin en asgari seviyeye indirilmesi ya da sıfırlanması, özelleştirme ve deregülasyon gibi yöntemlerle gerçekleştirmek istenmektedir. Devletin yükleniciden ziyade, idare edici, düzenleme yapan koordinatör nitelikte olduğu düzenleyici devlette devlet bir kontrol edici değil, düzenleyici ve kolaylaştırıcıdır. Nitekim bundan böyle “kürek çeken değil, dümen tutan devlet” söz konusudur. Dolayısıyla devletin düzenleyici rolü, piyasanın işleyişini kolaylaştırma ve geliştirme amacına yönelik “piyasa dostu düzenleyicilik” şeklinde gerçekleşmektedir. Böylelikle, piyasanın kayıtsız şartsız egemenliğinin sağlanması hedeflenmekte ve uluslararası serbestlik kazanan sermayenin egemenliği, yeni ekonomik düzenin temel belirleyici niteliği olarak ortaya çıkmaktadır⁶⁹.

Düzenleyici devletin temel amacı olan “küresel kapitalizmin rasyonel biçimde işlemlerini sağlama” düşüncesi, sosyal devlet üzerinde önemli etkiler meydana getirmektedir. Bu doğrultuda sosyal devletlerin çeşitli alanlarda yaşadığı değişimlerle yeniden yapılandırılması söz

⁶⁸ ŞAYLAN, 2003: s. 16, 23-25, 206, 217.

⁶⁹ ŞAYLAN, 2003: s. 16, 23-25, 202, 206, 217, 307-308; SUNAY, 2007: s. 129, 272; DOĞAN, 2006: s. 367-369; AKTAN, 2003: s. 128; KAZGAN, 2005: s. 285; AKKAYA, 2004: s. 739. Benzer yönde bkz. BULUT, 2003b: s. 131.

konusudur⁷⁰. Nitekim yeniden yapılanma sürecinde en temel değişimler, ekonomik ve idari alanlarda ortaya çıkmaktadır.

2. EKONOMİK BOYUTU

Düzenleyici devlet ile devlet ve piyasa ilişkilerinde önemli bir farklılaşma yaşanmaktadır. Keynesyen anlayıştan neoliberal anlayışa geçişin bir sonucu olarak yaşanan bu deęişim⁷¹, ilk olarak Reagan ve Thatcher tarafından ABD ve İngiltere’de yürürlüğe konulmuştur⁷². Daha sonra ise, IMF, DTÖ, NAFTA, AB gibi uluslararası ve uluslararası örgütler öncülüğünde⁷³ bütün dünyaya yayılmıştır⁷⁴.

Esasında neoliberal düşünce çerçevesinde şekillenen düzenleyici devlet ile devletin, “müdahalecilik karakterinde bir değişim” yaşanmaktadır⁷⁵. Söz konusu değişimle ekonomiye müdahale eden bir yapı olmaktan çıkarılan devlet, düzenleyici ve denetleyici işlevler üstlenmektedir⁷⁶. Bu bağlamda düzenleme ve denetleme çerçevesinde şekillenen devletin, piyasaya müdahalesi mal ve hizmet üretmek şeklinde

⁷⁰ SUNAY, 2007: s. 127.

⁷¹ AKKAYA, 2004: s. 739; SUNAY, 2007: s. 261; KUS, 2006: s. 507; ROSANVALLON, 2004: s. 51-52; PIERSON, 2001: s. 168; HIRST/THOMPSON, 2003: s. 31; SALLAN GÜL, 2006: s. 1, 302-303; KARA, 2004: s. 115; İNSEL, 2004: s. 179.

⁷² ŞAYLAN, 2003: s. 195-197; SALLAN GÜL, 2006: s. 302-303; KUS, 2006: s. 507; SUNAY, 2007: s. 268; İNSEL, 2004: s. 179. Thatcher, siyasi başarısını büyük ölçüde çalışan kesimleri bölüp, işsizlik sorunu olmayan vasıflı emeği yanına çekerek sağlamıştır. ŞAYLAN, 2003: s. 197.

⁷³ Söz konusu örgütler bu hususta önemli işlevler üstlenmişlerdir. AB’nin düzenleyici rolü hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. SCHELKLE/MABBETT, 2009: s. 23.

⁷⁴ RIEGER/LEIBFRIED, 2003: s. 16; ŞAYLAN, 2003: s. 263-264; ÖZDEK, 1999: s. 27-28, 44.

⁷⁵ SUNAY, 2007: s. 274; CERNY, 1997: s. 251 vd.; PIERSON, 1998: s. 785.

⁷⁶ Devletin mal ve hizmetleri doğrudan üretmek yerine, kendinden ayrılan işlevler üzerinde denetleme amacıyla “düzenleme”ler yapması gündemdedir. Düzenleme kavramıyla geniş anlamda kastedilen; piyasa aktörlerinin eylemlerini hukuki ve idari anlamda denetlemek amacıyla yapılan müdahalelerin tümüdür. Örneğin: çalışma saatlerinin düzenlenmesinden çevre ya da sağlık amacıyla aranan çeşitli standartlar bu kapsamdadır. PIERSON, 2000: s. 170-174.

değil, piyasa tarafından mal ve hizmet sunumunu kolaylaştırmak şeklinde gerçekleşmektedir. Piyasanın işleyişini kolaylaştırmayı ve geliştirmeyi hedefleyen yeni devlet anlayışı, “piyasa dostu düzenleyicilik” kavramıyla nitelendirilmektedir. Bu anlayışta da devletin bir müdahalesi öngörülmele birlikte müdahalenin içeriği, tarafları hiyerarşik olmayan bir biçimde bir araya getirmek ve eşgüdüm işlevi sağlamaktan ibarettir⁷⁷. Bu hususlardan yola çıkılarak devletin “ortak”, “katalizör” ya da “kolaylaştırıcı” nitelikte müdahalelerde bulunan bir devlete dönüştüğü dile getirilmektedir⁷⁸.

Kısaca düzenleyici devlet modeli içerisinde devletin yaptığı müdahalenin amacı; piyasanın hoşnutluğunu kazanmak, devleti piyasaya engel olmaktan çıkarmak, devletin piyasa çıkarları doğrultusunda işlemesini sağlamaktır⁷⁹. Devletin piyasa çıkarlarını önemseydiği bu anlayışla devlet ile piyasa arasındaki çatışma beraberliğe dönüşmektedir⁸⁰. Nitekim devlet, “piyasa dostu” niteliğe bürünmektedir⁸¹.

Devletin ekonomiye müdahalesinin değişimi ve piyasanın devlet karşısında güçlendirilmesinin sosyal devlet anlayışına önemli yansımaları bulunmaktadır. Liberal anlayışa dayanan düzenleyici devlette, ekonomik kaygıların oldukça ön planda tutulması sosyal devletle bağdaşmamaktadır. Çünkü sosyal devlette, piyasa ve ekonomik işleyiş bu derece ön planda değildir. Sosyal devlette ekonomik kaygılardan ziyade, sosyal kaygıların öne çıkarılması söz konusudur. Bunun yanında sosyal devlet anlayışı içerisinde, ekonomik refah için devlet müdahalesi şart olarak görülmektedir. Ancak düzenleyici devlet anlayışında, devletin

⁷⁷ SUNAY, 2007: s. 271-272; PIERSON, 2000: s. 170-174; ŞAYLAN, 2003: s. 206.

⁷⁸ SUNAY, 2007: s. 272-273; AKTAN, 2003: s. 105, 110, 117-118, 127.

⁷⁹ LEISERING, 2003: s. 176; ROSS, 2000: s. 23.

⁸⁰ CLARKE, 2007: s. 76.

⁸¹ GENSCHEL, 2004: s. 614; ŞAYLAN, 2003: s. 206; SUNAY, 2007: s. 261-262, 272. DB'ye göre: piyasa dostu devlet; “insanların yeterli yatırım yapmasını güvence altına alan, özel girişim için rekabete dayalı bir ortam sunan, ekonomiyi uluslararası ticarete açık tutan ve istikrarlı bir makro ekonomiyi sağlayan devlet” olarak ifade edilmektedir. ÇULHA ZABCI, 2003: s. 163.

ekonomiye müdahalesinin, özgürlükleri daralttığı, sorunları büyüttüğü ve refah getirmediği dile getirilmektedir⁸².

Ayrıca düzenleyici devletin sermaye çıkarlarını önemsemesinin gereği olarak, uluslararası ölçekte varlığını sürdüren küresel rekabete kayıtsız kalmaması⁸³ ve sosyal devletten vazgeçilerek rekabet devletine geçilmesini öngörmesi, sosyal devlet üzerinde en önemli etkiyi doğurmaktadır. Nitekim sosyal devletin ekonomiye yüklediği ağır yüklerle birlikte; yeni küresel ekonomide rekabet edebilmenin mümkün olmadığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla küresel rekabet sürecinde, sosyal devletin bir yük olarak değerlendirilmesi söz konusu olmakta ve bunun sonucunda küreselleşmenin sosyal devlet üzerinde yıkıcı etkiler meydana getirdiği yaygın ölçekte kabul görmektedir. Küresel rekabetin hâkim olduğu bu süreçte, belirtilen etkiye direnemeyen cömert sosyal devletleri, verimsiz ve sürdürülemez niteliklerinden arındırılarak yeniden biçimlendirilmek zorunda olduğu dile getirilmektedir⁸⁴.

Bu çerçevede düzenleyici devlet, piyasa verimliliği için sosyal devlette kesintilere gidilmesini ve devletin çekildiği sosyal alanın aile, gönüllü kuruluşlar, diğer resmi olmayan destek ağları ve özel sektörcü doldurulmasını öngörmektedir⁸⁵. Bu bağlamda düzenleyici devlet anlayışıyla sosyal devletin tamamen ortadan kaldırılması da istenmemektedir. Bu noktada temel amaç; sosyal devlet alanlarının piyasaya açılması ve böylelikle sosyal devlet programlarının piyasalaştırılmasıyla ortaya çıkacak fırsatlardan sermaye sahiplerinin kâr elde etmesi ve aile, gönüllü kuruluşlar ve diğer resmi olmayan destek ağları aracılığıyla devletin sosyal yüklerden kurtarılmasıdır. Bununla sosyal devlet tamamen ortadan kalkmamakta; fakat “hak ve devlet

⁸² TAYLOR-GOOPY, 2004: s. 44-45; AKTAN, 2003: s. 105, 118, 489-495.

⁸³ SAPIR, 2006: s. 371. Benzer yönde bkz. KORPI, 2007: s. 76-77.

⁸⁴ SUNAY, 2007: s. 268, 274; DOĞAN, 2006: s. 188; CERNY, 1997: s. 251 vd.; PIERSON, 1998: s. 785; SAPIR, 2006: s. 369, 380; STARKE, 2006: s. 107; PIERSON, 2001: s. 65, 169; TAYLOR-GOOPY/CHARLOTTE/CATHERINE, 2003: s. 1; SEELEIB-KAISER, s. 1; BENVENISTI/NOLTE/BARAK-EREZ, 2004: s. 81; GÜRİZ, 1998: s. 192; SALLAN GÜL, 2006: s. 199.

⁸⁵ TAYLOR-GOOPY/CHARLOTTE/CATHERINE, 2003: s. 3; OLSEN, 2002: s. 194; AKTAN, 2003: s. 105, 110, 117-118, 127; SALLAN GÜL, 2006: s. 198-199.

temelli” sosyal devlet anlayışı yerine, “piyasa, gönüllülük, çalışma ve hak eden yoksul temelli” sosyal devlet anlayışına geçilmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle düzenleyici devlet içerisinde, sosyal devlet sisteminin piyasalaştırıldığı öne sürülmektedir⁸⁶. Söz konusu genel etkileşim çerçevesinde düzenleyici devletin temel gerekleri sosyal devleti olumsuz etkilemek ve sosyal devlette bir geriye gidiş doğurmaktadır.

3. İDARİ(YÖNETSEL) BOYUTU

Devletin ilk olarak ortaya çıkmasından bu yana; güvenlik, adalet ve maliye alanına ilişkin birtakım klasik işlevleri söz konusu olmuştur. Devlet, bu klasik işlevlerine ek olarak tarihsel şartlara göre değişebilen nitelikte başka birtakım işlevler de yüklenmiştir. Bu çerçevede modern devlet de; tarihsel gelişimi içerisinde, çeşitli kamu hizmetlerinin sağlanması hususunda önemli görevler üstlenmiştir. Özellikle 20. yy.’ın ikinci yarısından itibaren modern devletin tarihsel süreç içerisinde yaşadığı dönüşümün bir yansıması olarak kurumsallaşan sosyal devlet; sosyal ve ekonomik hakları ve sosyal adaleti gerçekleştirmek amacıyla devlete pek çok ödev yüklemiş, söz konusu ödevler nedeniyle devletin aktif olarak kamu hizmeti sunması gerekmiştir. Bu doğrultuda devletin sosyal amaçlarla sunmuş olduğu kamu hizmetleri, sosyal devletin gerçekleştirilmesine hizmet etmiştir⁸⁷.

Sosyal devletin 1970’lerden bu yana yaşadığı söz konusu dönüşüm sürecinde kamu yönetimini daha az masraflı hale getirme amacıyla; kamu hizmetleri serbest piyasaya açılmış, seviyesi azaltılmış ve hantal bürokratik yapıdan kurtarılarak kamu sektörüne etkinlik ve verimlilik kazandırılmaya çalışılmıştır⁸⁸.

Küreselleşmeyle birlikte geçerli olan sözü edilen dönüşüm sürecinde, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi önemli bir yer tutmuştur.

⁸⁶ GREVE, 2008: , s. 4; PIETERSE, 2003: s. 7; ABOU-NASSIF, 2002: s. 53.

⁸⁷ ŞAYLAN, 2003: s. 293-294; RUHİ, 2003: s. 225; GÖZLER, 2000: 167. BULUT, 1999: s. 36.

⁸⁸ CLARKE, 2007: s. 17; KLINGNER, 2004: s. 742; PAVOLINI/RANCI, 2008: s. 256-257; SCHELKLE/MABBETT, 2009: s. 16; POWELL/HEWITT, 2002: s. 120; PIERSON, 2001: s. 165; PIERSON, 2000: s. 170-174; SUNAY, 2007: s. 271; ŞAYLAN, 2003: s. 310-311; GÖZLER, 2000: 167; AKTAN, 2003: s. 448, 451.

Ancak yerel yönetimlerin güçlendirilmesiyle amaçlanan husus; daha üst seviyede kamu hizmetlerinin sunulabilmesi değil, ulus devletlerin egemenliğinin azaltılması ve piyasa hâkimiyetinin sağlanmasıdır. Bu bağlamda küreselleşmenin getirdiği anlayışla ulus devletlerin bağımsız karar alabilme kapasitesinde, uluslarüstü alana (yukarıya) veya bölgesel ve yerel otoritelere (aşağıya) doğru kayma söz konusu olmuştur. Bu durumdan yola çıkılarak küreselleşmenin önemli bir yerelleşme (adem-i merkezileşme) süreci doğurduğu ifade edilmiştir⁸⁹. Bu doğrultuda örneğin, İngiltere’de eğitim ve sağlık gibi kamu hizmetleri 1980’ler ve 90’larda yapılan reformlarla yerel yönetimlere kaydırılmıştır⁹⁰. Benzer bir süreç İskandinav ülkeleri⁹¹ ve diğer Avrupa ülkelerinde de görülmüştür⁹². Bazı düşünürler tarafından; bu şekilde ortaya çıkan yerelleşme eğilimi, piyasaların hükümetler üzerinde egemenlik kurmasına ilişkin küreselleşme sürecinin bir parçası olarak değerlendirilmiştir⁹³.

Küreselleşme süreciyle birlikte farklılaşan kamu yönetimi anlayışının yaşadığı değişimi ifade etmek amacıyla çeşitli yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Esasında hangi kavramlarla ifade edilirse edilsin, sosyal devlet anlayışında yaşanan dönüşüme paralel biçimde değişen kamu yönetimi anlayışında ön plana çıkan kavram “iyi yönetim” (good governance) olmuştur. Kamu yönetiminde meydana gelen değişim etrafında şekillenen iyi yönetim kavramıyla; yerelleşme, piyasalaşma ve

⁸⁹ CLARKE, 2007: s. 108; OLSEN, 2002: s. 167; PIETERSE, 2003: s. 27; SCARBROUGH, s. 232; KLINGNER, 2004: s. 739; TAYLOR-GOOPY, 2002: s. 617; KEYDER, <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/kuresell.htm>, 05.01.2009; UYGUN, 2009: <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/kuresell.htm>; ŞENGÜL, 2005: 2004, s. 131-132; KAZGAN, 2005: s. 16-17.

⁹⁰ LUND, 2002: s. 173; WINCOTT, 2006: , s. 170; TAYLOR-GOOPY, 2002: s. 617.

⁹¹ Örneğin İskandinav ülkelerinden İsveç’te, 80’ler ve 90’larda yerel yönetimlerin sosyal refah hizmetlerindeki rolü arttırılmıştır. OLSEN, 2002: s. 170-173; ESPING-ANDERSEN, 1996: s. 14;

⁹² Benzer bir eğilim 80’lerden bu yana Fransa’da da ortaya çıkmıştır. WAGNER, 2004: , s. 281.

⁹³ PIERSON, 2005: s. 792; KLINGNER, 2004: s. 737.

gönüllüleşme yönünde önemli değişiklikler meydana gelmiş ve yeni bir kamu yönetimi anlayışı doğmuştur⁹⁴.

Yeni kamu yönetimi anlayışının etrafında şekillendiği iyi yönetim, “devlet dışındaki piyasa ve sivil toplum aktörlerini de kapsayacak şekilde çoğulcu bir biçimde birlikte yönetme çerçevesinde değiştirme” anlamına gelmektedir. Bu bağlamda iyi yönetim, yöneten ve yönetilen karşıtlığıyla oluşan devlet-toplum ayrılığı yerine; hükümet dışı aktörlerin katılımıyla birlikte yönetme uzlaşısına dayanan adem-i merkezîleşme ve düzenleyici devlet kavramları etrafında biçimlenen yeni bir modele karşılık gelmektedir⁹⁵.

Nitekim bu kavram, 1970'lerin ortalarından itibaren sosyal devletin krizi, 1989'da sosyalist blokun çöküşü, neoliberalizmin yükselişiyle ön plana çıkan devletin küçültülmesi, özelleştirme, deregülasyon, serbest piyasa ve rekabet düzeninin sağlanması gibi kavramlarla belirginlik kazanmış ve kullanımı hızla yaygınlaşmıştır⁹⁶.

İyi yönetim kavramının geliştirilmesinde; DB (Dünya Bankası) ve IMF (Uluslararası Para Fonu) 'in devletin yeniden yapılandırılmasına yönelik raporları, BM Küresel yönetim Komisyonu Raporu (1995), Milenyum Deklarasyonu (2000) ve OECD'nin Düzenleyici Reform Raporu (1997) belirleyici bir rol üstlenmişlerdir⁹⁷.

Bunlardan iyi yönetim kavramını en yaygın biçimde kullanan Dünya Bankası'nın tanımlamalarına göre, *"iyi yönetim (good governance); açık ve öngörülebilir bir karar alma sürecinin, profesyonel bir bürokratik yönetimin, eylem ve işlemlerinden sorumlu bir hükümetin*

⁹⁴ CLARKE, 2007: s. 17; PRIOR/SKYES, 2001: s. 202; PIERSON, 2001: s. 165.

⁹⁵ SUNAY, 2007: s. 196, 257-259, 269-270; BAYRAMOĞLU, 2005: s. 27-35; SÖZEN/ALGAN, 2009: s. 12-14; FITZPATRICK, 2005: s. 159; AKTAN, 2003: s. 174-175; CLARKE, 2007: s. 116-118; ŞENKAL, 2003: , http://www.sosyalsiyaset.net/documents/kuresellesme_sp_donusumu.htm, 11.04.2010; Benzer yönde bkz. ÖZDEK, 1999: s. 44-45.

⁹⁶ SUNAY, 2007: s. 196, 269-270; BAYRAMOĞLU, 2005: s. 27-35; AKTAN, 2003: s. 174-175; BULUT, 1999: s. 31; CLARKE, 2007: s. 118; LYNGSTAD, 2008: s. 78; POWELL/HEWITT, 2002: s. 120; PRIOR/SKYES, 2001: s. 202.

⁹⁷ SUNAY, 2007: s. 196, 258; BAYRAMOĞLU, 2005: s. 27-35; AKTAN, 2003: s. 174-175.

*ve kamusal sürece aktif bir şekilde katılımında bulunan sivil toplum ve hukukun üstünlüğünün geçerli olduğu bir düzeni ifade etmektedir.*⁹⁸.

Özü itibariyle iyi yönetim kavramının; piyasa ekonomisi, sivil toplum, devletin piyasaya müdahalesinin sınırlandırılması ve siyaset ile ekonominin birbirinden ayrılması gibi kavramları ön plana çıkarması nedeniyle neoliberal yaklaşımla paralellik arz ettiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda özellikle iyi yönetim anlayışıyla devletlerin, uluslararası rekabet sürecinde girişimciler için uygun atmosferi hazırlamaya çalışması söz konusudur⁹⁹.

C. SOSYAL DEVLETTE YAŞANAN DÖNÜŞÜMÜN HAK TEMELİNDEKİ İFADESİ

Batı sosyal devletlerinin 1970'lerin ortalarından itibaren mali anlamda krize girmesiyle birlikte; neoliberal düşüncenin de etkisiyle, refah yaklaşımında bir erozyon yaşanmıştır. Bu ortamda sosyal devletler; küresel rekabetin taleplerini daha iyi karşılayabilmek amacıyla, vatandaşların sosyal ve ekonomik haklarını daha zayıf biçimde karşılama yoluna gitmişlerdir. Buradaki temel amaç; sosyal harcamaların artmasına neden olarak görülen sosyal hakları kısıtlamak suretiyle, ülkelerin daha rekabetçi hale gelmesini sağlamak olmuştur. Nitekim küreselleşmenin yol açtığı uluslararası rekabet; sosyal devletin getirdiği maliyetli sosyal ve ekonomik haklar üzerinde aşındırıcı bir etkide bulunmuş¹⁰⁰, hatta bu

⁹⁸ SUNAY, 2007: s. 259; AKTAN, 2003: s. 175. Benzer yönde bkz. ÖZDEK, 2000: s. 493.

⁹⁹ SUNAY, 2007: s. 202, 260; BAYRAMOĞLU, 2005: s. 111-112, 130-131, 154; ŞAYLAN, 2003: s. 200-201.

¹⁰⁰ WONG, 2004: s. 151; CLARKE, 2007: s. 74; KANGAS/PALME, 2007: s. 106-107; ABOU-NASSIF, 2002: s. 1, 51; GIAIMO, 2001: s. 366; KORPI, 2003: s. 590-591; KUHNER, 2007: s. 7; ŞAYLAN, 2003: s. 293-295; KAZGAN, 2005: s. 233; UYGUN, 2003: s. 267; DOĞAN, 2006: s. 179, 197-198. Türkiye'de de Özal öncülüğünde ve neoliberal düşünceler çerçevesinde şekillenen bu süreçte, 24 Ocak 1980 tarihinde ekonomiye ilişkin alınan kararların önemli bir etkisi olmuş ve bu süreç, 1982 Anayasası'na da yansımıştır. SALLAN GÜL, 2006: s. 282-283; KARA, 2004: s. 230-231, 240; KORAY, 2005: s. 180-183; ÖZŞUCA, 2003: s. 26.

süreç bazı düşünürler tarafından sosyal ve ekonomik hakların tasfiyesi olarak değerlendirilmiştir¹⁰¹.

Her ne kadar küresel rekabet sürecinde, sosyal ve ekonomik haklarda yaşanan değişimi, bu hakların tamamen tasfiyesi olarak değerlendirmek abartılı bir yaklaşım olarak görünse de söz konusu süreçte sosyal ve ekonomik hakların önemli ölçüde değişime uğradığı da bir gerçektir. Nitekim bu iddiayı destekleyecek birtakım gelişmeler de söz konusudur. Bunlardan ilki; kriz öncesi ve sonrasında sosyal ve ekonomik hakların farklı seviyede ele alınması; ikincisi, sosyal ve ekonomik haklara karşılık; kişisel ve siyasal hakların ön plana çıkarılması ve sonucunda sosyal refah imkânlarının hak temelinden çıkarılarak, bireysel sorumluluk ve toplumsal dayanışma temelinde ele alınmasıdır.

Belirtilen gelişmelerden ilk olarak, kriz öncesi ve sonrasında sosyal ve ekonomik hakların farklı seviyelerde ele alınmasına değinecek olursak; 70'li yılların ortalarından itibaren ABD ve başta İngiltere olmak üzere hemen hemen bütün Avrupa ülkelerinde, sosyal harcamaların azaltılma çabası gözlenmektedir. Bu süreçte özellikle, maliyet getiren sosyal ve ekonomik hakların azaltılmasına dönük bir yönelim söz konusudur¹⁰². Fakat ilgili ülkeler; bu hususta radikal değişikliklere gitmemekte¹⁰³, dolayısıyla da anayasal temelde herhangi bir düzenleme

¹⁰¹ BRAND/WISSEN, 2005: s. 10.

¹⁰² KAZGAN, 2005: s. 233; MICHALOWSKI, 2008: s. 53; PIERSON, 1998: s. 791-792; PIERSON, 2001: s. 150; KORPI, 2003: s. 591, 598; ABOU-NASSIF, 2002: s. 1, 17, 51; WINCOTT, 2006: s. 182-183; CLARKE, 2007: s. 74; PRIOR/SKYES, 2001: s. 201; TAYLOR-GOOBY, 1999: s. 1-3; ESPING-ANDERSEN, 1996: s. 72. Sosyal devletin beşiği olarak kabul edilen İskandinav ülkelerinde dahi, Sosyal Devlet ve bu çerçevede sosyal ve ekonomik haklar güç kaybına uğramaktadır. ESPING-ANDERSEN, 1996: s. 25; UYGUN, 2003: s. 267; RYAN, 2003: s. 143; GIAIMO, 2001: s. 367; KUISMA, 2007: s. 9-10; GÜMÜŞ, 2004: s. 170-179 Hatta bu hususta devletler öyle baskı altındadırlar ki; 1990'ların Fransa'sında iktidar olan sosyalist parti dahi, yeni liberal düzen çerçevesinde pek çok esası benimsemiştir. GRITSCH, 2005: s. 18-19. Aksi yönde dile getirilen düşüncelere göre; sosyal ve ekonomik hakların azalmasından ziyade, yeniden dizayn edilmesinden bahsedilebileceği ifade edilmektedir. PAVOLINI/RANCI, 2008: s. 246.

¹⁰³ KORAY, 2005: s. 119.

yapmamaktadırlar. Sözü edilen süreçte devletler, daha çok bütçeye maliyet getiren sosyal sigorta ve sosyal yardımları kapsayan sosyal güvenlik hakkı, sermayenin rekabet edebilirliğini etkileyen çalışma hakkı, çalışma koşulları ile ilgili haklar, sendikal haklar, toplu sözleşme ve grev hakkını sınırlamaya dönük önemli reformları yürürlüğe koymaktadırlar¹⁰⁴.

Sosyal ve ekonomik haklarda değişime yol açan ikinci gelişme ise, kişisel ve siyasal hakların ön plana çıkarılması olmuştur. Esas itibariyle liberalizmin yeniden yükselişe geçtiği dönemle birlikte, insan hakları içerisinde sosyal ve ekonomik hakların geri plana atılması söz konusu olmuştur. Hatta pek çok düşünür tarafından; toplum içinde korunmaya muhtaç kesimlerin insanca bir yaşam sürmesini amaçlayan sosyal hakların, "insan hakkı" olarak değerlendirilemeyeceği görüşü ileri sürülmüştür. Nitekim bu doğrultuda; ısrarlı bir biçimde ve yoğun olarak sosyal ve ekonomik haklar yerine, ekonomik verimlilik ve büyümeyle uyumlu olan kişisel ve siyasal haklar üzerinde durulmuştur¹⁰⁵.

Sosyal ve ekonomik haklarda değişime yol açan son gelişme ise, sosyal refah imkânlarının hak temelinden çıkarılarak, bireysel sorumluluk ve toplumsal dayanışma temelinde ele alınmasıdır. Bu çerçevede sosyal devletin gereği olarak yürürlüğe konulan sosyal ve ekonomik haklara önemli itirazlar yöneltilmektedir¹⁰⁶. Sosyal ve ekonomik hakların, gerçekte hak niteliği bulunmadığı hususunda ileri sürülen bu iddialara paralel biçimde, sosyal devletin etkin olduğu dönemde; devletten, "hak" niteliğinde istenebilen hususlar, neoliberal politikalar çerçevesinde, gönüllülük esasına dayanan ve bireylerin merhametine bırakılan "yardım"lara dönüşmektedir¹⁰⁷.

¹⁰⁴ PIERSON, 2001: s. 162; PIERSON, 2005: s. 794; TAYLOR-GOOBY, 1999: s. 1; ABOU-NASSIF, 2002: s. 15; UYGUN, 2003: s. 266-267; KAZGAN, 2005: s. 237..

¹⁰⁵ PIETERSE, 2003: s. 7; TAYLOR-GOOBY, 2002: s. 619; ÖZDEK, 2002: s. 33-34; UYGUN, 2003: s. 267; MIDGLEY, 1997: s. 144.

¹⁰⁶ BARRY, 2004: s. 272-273, 285; RYAN, 2003: s. 143; TAYLOR-GOOBY/CHARLOTTE/CATHERINE, 2003: s. 2; GILBERT, 2002: s. 4.

¹⁰⁷ MIDGLEY, 1997: s. 151, 154; PIERSON, 2001: s. 150; PAVOLINI/RANCI, 2008: s. 256-257; GIAIMO, 2001: s. 366; DOĞAN, 2006: s. 202; KORAY, 2005: s. 419; KARA, 2004: s. 245; ÇULHA ZABCI, 2003: s. 237.

SONUÇ

Tarihsel şartlara ve ideolojik hareketlere göre değişebilen nitelikteki devletin, sosyal devlet yönündeki gelişimi, bu sürecin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Sürekli bir gelişim ve değişim içerisinde bulunan devletin sosyal nitelik kazanabilmesi, uzun bir tarihsel süreç sonucunda ortaya çıkan dinamiklere bağlı olarak mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla devletin, sosyal devlet anlamında bir kurumsal yapıya dönüşmesi uzun, karmaşık ve çok yönlü faktörlerin etkisiyle söz konusu olabilmektedir. Bu çerçevede sosyal devlet, temelde toplumsal hayatın her alanını etkileyen liberal düzenin kriz ve değişimlerinin, özellikle de sosyal ve ekonomik alandaki yetersizliklerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu itibarla Sanayi Devrimi'yle ağırlaşan yaşam koşulları karşısında liberal düşüncenin yetersizliği anlaşılmış ve bu düzene karşı işçi sınıfı tarafından önemli bir mücadele sergilenmiştir. Söz konusu mücadele ile ekonomik açıdan zayıf kesimlerin insan onuruna yaraşır hayat standartlarına kavuşturulması hedeflenmiştir.

Esas itibarıyla I. ve II. Dünya Savaşı ile iki savaş arası dönemde meydana gelen 1929 dünya ekonomik krizi gibi yıkım meydana getiren olayların, yaşam koşullarını daha da zorlaştırması ve bu olayların bireylerde daha adil, eşitlikçi ve katılımcı dünyada yaşama arzusu doğurması sosyal devletin kurumsallaşmasını önemli ölçüde hızlandırmıştır. Nitekim büyük krizlerin ve savaşların toplumsal anlamda yeniden bir yapılanma dönemleri getirmiş olduğu ve sosyal devletin bu dönemde önemli sıçramalar yaptığı görülmüştür. Bu çerçevede ilk emareleri 19. yy.'da ortaya çıkan sosyal devlet, II. Dünya Savaşı sonrasında kurumsal anlamda ortaya çıkabilmiştir.

Sosyal devlet, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra önemli bir kurumsallaşma süreci yaşamıştır. Hatta 1950'lerden 1970'lere kadar olan dönem, sosyal devletin altın çağı olarak adlandırılmıştır. Devletin, sosyal devlet olma yönünde önemli bir gelişim gösterdiği bu süreçte, devlet anlayışı ile hak ve özgürlükler anlayışına önemli yansımaları olan değişimler meydana gelmiştir. Bu bağlamda söz konusu değişimlerin bir boyutu devlet anlayışına, diğer boyutu ise hak ve özgürlük anlayışına ilişkin olmak üzere bir gelişim göstermiştir.

Devlet anlayışında meydana gelen değişimde; sosyal harcamalar ile vergilerin artışı ve kamu hizmetlerinin genişlemesi önemli ölçüde

dikkat çekmiştir. 1945 öncesi dönemle kıyaslandığında büyük oranda genişleyen bu alanlar, devletin, sosyal devlet niteliği kazanmasının en önemli göstergeleri olmuştur. Ayrıca altın çağ olarak adlandırılan bu dönemde, pek çok ülke tarafından anayasa ve uluslararası belgelerde sosyal ve ekonomik haklara yer verilmiş ve bu hakların daha geniş bir biçimde düzenlenmesi söz konusu olmuştur. Böylelikle sosyal ve ekonomik hakların içeriğinde önemli bir genişleme meydana gelmiş ve bu genişlemenin bireylerin refahına olumlu yansımaları olmuştur.

Sosyal devlet; 1950'lerden, 1970'lere kadar yaşadığı altın çağ süresince, Keynesyen ekonomi çerçevesinde ekonomik büyüme ve tam istihdamın sürdürüldüğü başarılı bir model olarak uygulanmıştır. Bu süreçte ekonomik büyüme, sermayeyi tatmin ederken, iş gücünü de tam istihdam tatmin etmiştir. Fakat sosyal devlet, 1970'li yılların ortasından günümüze kadar uzanan süreçte önemli ekonomik problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında, 1970'lerin ortasına kadar ekonomide yaşanan hızlı büyüme oranlarının, 1970'lerin ortasından itibaren yerini büyümenin yavaşlamasına ve artan işsizliğe bırakmasıyla ekonomik kötüleşme ortaya çıkmış ve savaş sonrası yıllarda sürekli genişleyen sosyal devlet, getirdiği yükler nedeniyle pek çok problemin nedeni olarak görülmüştür. 1970'lerin ortalarından itibaren devletin mali anlamda krize girmesiyle beraber altın çağın sonuna gelinmiş, sosyal taraflar arasındaki uzlaşma sona ermiş ve sosyal devletten geriye gidiş süreci başlamıştır. Taylor-Gooby tarafından söz konusu süreç; altın çağdan, gümüş çağa geçiş olarak adlandırılmıştır.

Sosyal devletin gümüş çağa geçişi, ilk etapta devletin mali anlamda krize girmesiyle başlamıştır. Esasında 1970'li yıllarda yaşanan birtakım ekonomik problemlerle başlayan bu süreç, sosyal devlet üzerinde önemli etkiler meydana getirmiştir. Bu bağlamda II. Dünya Savaşı'ndan 70'li yıllara gelindiğinde; Bretton Woods Sistemi çökmüş(1971), Birinci (1973–1974) ve İkinci (1979–1980) Petrol Krizleri yaşanmış ve bu nedenlerle ekonomi önemli bir durgunlaşma sürecine girmiştir.

1970'li yıllarda yaşanan ekonomik krizden başlayarak işçi ve işveren kesimlerinin cömert imkânlar sunan sosyal devlet uygulamaları üzerindeki anlaşması sona ermiş ve yeni bir sürece girilmiştir. Sosyal devlet gereği olarak yapılan masrafları azaltmaya yönelik olan bu süreç; “sosyal devletin sonu”, “sosyal devletin çöküşü”, “sosyal devletin iflası”

ya da “sosyal devletin mali krizi” gibi yakıştırmalar yapılmışsa da, esasında bu süreçte sosyal devlet ortadan kalkmamış, ancak yeni koşullar karşısında rol ve işlevlerinde önemli farklılıklar yaşanmış ve sosyal devlet, masraflarının azaltılması yönünde yeniden yapılandırılmıştır. Söz konusu yeniden yapılanma sürecini ifade etmek üzere; “dönüşüm”, “reformlara tabi tutulma”, “modernize edilme” ya da “tekrar ayarlama”, “tekrar değiştirme”, “hayatta kalma”, “geçiş”, “yeniden yapılanma”, “evrim”, “değiştirme” veya “modifiye etme” gibi kavramlar kullanılmaktadır.

Dönüşüm ya da yeniden yapılandırma olarak adlandırılan bu süreçte; sosyal devletlerde önemli reformlar gerçekleştirilmektedir. Neoliberal düşünceler öncülüğünde hız kazanan küreselleşme ve iç faktörlerin bir bütün olarak etkili olduğu sosyal devletin yeniden yapılanma sürecinde, gerçekleştirilen reformlar sermaye tarafından desteklenmektedir. Sosyal devlet üzerinde önemli etkiler meydana getiren reform sürecinden yola çıkılarak, klasik liberal döneme geri dönüldüğü iddiaları yaygın olarak dile getirilmektedir. Ancak kanaatimizce; sosyal devlette yaşanan gerileme henüz bu boyutlara ulaşmamakla beraber, sosyal barış ve güvenlik açısından olumsuz bir nitelik arz etmektedir. Çünkü piyasanın istekleri doğrultusunda yapılan pek çok düzenleme ile toplumun ekonomik imkânlardan yoksun bireyleri, zor yaşam koşullarına maruz bırakılmakta ve böylelikle toplumsal barış zedelenmektedir.

Toplumsal barışı olumsuz etkileyen sosyal devletin yeniden yapılanma döneminde yaşanan dönüşümün, devlet ile hak ve özgürlük anlayışı olmak üzere iki boyutta yansımaları olduğu görülmektedir. Küreselleşme süreciyle birlikte devlet anlayışında yaşanan değişim, sosyal devlet üzerinde önemli etkilere sahip olmuştur. Küreselleşme sürecinin hız kazandığı 1990’lı yılların başında, devletin, küçültülmesi amacıyla “minimal devlet” biçiminde yeniden yapılandırılması yaygınlık kazanmış bir düşüncedir. Ancak 2000’li yıllardan itibaren bu kavramdan vazgeçilerek OECD ve DB gibi kurumlar öncülüğünde “minimal devlet” yerine “aktif ve düzenleyici devlet” ön plana çıkarılmıştır.

Düzenleyici devletin temel amacı olan “küresel kapitalizmin rasyonel biçimde işlemlerini sağlama” düşüncesi, sosyal devlet üzerinde önemli etkiler meydana getirmiştir. Bu doğrultuda sosyal devletlerin

çeşitli alanlarda yaşadığı değişimlerle yeniden yapılandırılması söz konusu olmuştur. Nitekim yeniden yapılanma sürecinde en temel değişimler, ekonomi ve kamu yönetimi alanlarında ortaya çıkmıştır.

Yeniden yapılanma sürecinde sosyal devlet alanında yaşanan dönüşümün yansımalarının önemli bir kısmı ise, hak ve özgürlükler alanında meydana gelmiştir. Bu bağlamda Batı sosyal devletlerinin 1970'lerin ortalarından itibaren mali anlamda krize girmesiyle birlikte; neoliberal düşüncenin de etkisiyle, refah yaklaşımında bir erozyon yaşanmıştır. Bu ortamda sosyal devletler; küresel rekabetin taleplerini daha iyi karşılayabilmek amacıyla, vatandaşların sosyal ve ekonomik haklarını daha zayıf biçimde karşılama yoluna gitmişlerdir. Buradaki temel amaç; sosyal harcamaların artmasına neden olarak görülen sosyal hakları kısıtlamak suretiyle, ülkelerin daha rekabetçi hale gelmesini sağlamak olmuştur. Küreselleşmenin yol açtığı uluslararası rekabet; sosyal devletin getirdiği maliyetli sosyal ve ekonomik haklar üzerinde aşındırıcı bir etkide bulunmuş, hatta bu süreç bazı düşünürler tarafından sosyal ve ekonomik hakların tasfiyesi olarak değerlendirilmiştir.

Her ne kadar küresel rekabet sürecinde, sosyal ve ekonomik haklarda yaşanan değişimi bu hakların tamamen tasfiyesi olarak değerlendirmek abartılı bir yaklaşım olarak görünse de, söz konusu süreçte sosyal ve ekonomik hakların önemli ölçüde değişime uğradığı da bir gerçektir. Nitekim bu iddiayı destekleyecek birtakım gelişmeler de söz konusudur. Bunlardan ilki; anayasal boyuta yansımada da kriz öncesi ve sonrasında sosyal ve ekonomik hakların farklı seviyede ele alınması; ikincisi ise, sosyal ve ekonomik haklara karşılık; kişisel ve siyasal hakların ön plana çıkarılması ve sonucunda sosyal refah imkânlarının hak temelinden çıkarılarak, bireysel sorumluluk ve toplumsal dayanışma temelinde ele alınmasıdır.

KAYNAKÇA

ABOU-NASSIF, Fida, **Canadian Woman in the Welfare State Age of the Globalization**, Not Published Dissertation, www.proquest.umi.com UMI No. 0-612-72749-1, Ottawa Canada 2002.

AKAD Mehmet, DİNÇKOL Bihterin, **Genel Kamu Hukuku**, Der Yayınları, İstanbul 2006.

AKAD, Mehmet, Küreselleşme Sürecinde Bir Genel Değerlendirme, **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c. I, sy. 1, İstanbul 2004.

AKAD, Mehmet, **Teori ve Uygulamada Sosyal Güvenlik Hakkı**, Kazancı Yayınları, İstanbul, 1992.

AKIN, İlhan, **Kamu Hukuku**, İÜHF Yayınları, İstanbul 1980.

AKKAYA, Rukiye, Çözülen Sosyal Devlet ve Küreselleşme Olgusu, **Necip Kocayusufpaşaoğlu İçin Armağan**, Seçkin Yayınları, Ankara 2004.

AKTAN, Çoşkun C., **Değişim Çağında Devlet**, Çizgi Kitabevi, Konya 2003.

ALDIKAÇTI, Orhan, **Anayasa Hukukumuzun Gelişimi ve 1961 Anayasası**, İÜHF Yayını, İstanbul 1982.

ALGAN, Bülent, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, Seçkin Yayınları, Ankara 2007.

ATAR, Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, Mimoza Yayınları, Konya 2005.

AZRAK, Ali Ülkü, Sosyal Devlet ve 1961 Türk Anayasası'nın Sistemi, **İÜHF Mecmuası**, c. XXVII, İstanbul 1962.

BANERJEE, A. Vinayak, Globalization and All That, **Understanding Poverty**, Ed. Abhijit Vinayak Banerjee-Roland Benabou, Dilip Mookherjee, Oxford University Press, 2006.

BARRY, Norman P., **Modern Siyaset Teorisi**, Çev. Mustafa Erdoğan-Yusuf Şahin, Liberte Yayınları, Ankara 2004.

BAŞKAYA, Fikret, Küresel Kapitalizm, Neoliberalizm, Devlet, **Özgür Üniversite Forumu**, sy. 16, Ekim-Aralık 2001.

BAYRAMOĞLU, Sonay, **Yönetişim Zihniyeti Türkiye'de Üst Kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü**, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

BEER, Andrew, CLOWER, Teery, HAUGHTOW, Graham, MAUDE, Alaric, Neoliberalizm and the Institutions for Regional Development in Australia, **Geographical Research**, Vol. 43, No. 1, March 2005.

BENVENISTI Eyal, NOLTE George, BARAK-EREZ Daphne, **The Welfare State, Globalization, and International Law**, Springer Published 2004.

BRAND Ulrich, WISSEN Markus, Neoliberal Globalization and the Internationalization of Protest: A European Perspective, **Antipode**, Translated into English by Sabah Alnasser and Irene Wilson, Vol. 37, Issue 1, Blackwell Publishing, 2005.

BULUT, Nihat, **Feodaliteden Küreselleşmeye Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi**, Seçkin Yayınları, Ankara 2003. (2003b)

BULUT, Nihat, Küreselleşme Sosyal Devletin Sonu mu?, **AÜHFD**, c. 52, sy. 2, Ankara 2003. (2003a)

BULUT, Nihat, Özelleştirme Uygulamaları Karşısında Sosyal Devlet İlkesini Yeniden Düşünmek, **AÜEHFD**, c. III, sy. 1, Erzincan 1999.

CERNY, Philip G., Paradoxes of the Competition State: The Dynamics of Political Globalization", **Government and Opposition**, Vol. 32, Issue 2, 1997.

CLARKE, John, **Changing Welfare Changing States (New Directions in Social Policy)**, Sage Publications, London 2007.

CLASEN Jochen, CLEGG Daniel, Levels and Levers of Conditionality: Measuring Change within Welfare States, **Investigating Welfare State Change: The 'Dependent Variable Problem' in Comparative Analysis**, Eds. Jochen Clasen, Nico A. Siegel, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2007.

ÇEÇEN, Anıl, **Sosyal Demokrasi**, Devinim Yayınları, Ankara 1984.

ÇULHA ZABCI, Filiz, Sosyal Riski Azaltma Projesi: Yoksulluğu Azaltmak mı, Zengini Yoksuldan Korumak mı?, **AÜSBFD**, c.58, sy.1, Ocak-Mart 2003.

DALY, Mary, Globalization and Bismarckian Welfare State, **Globalization and European Welfare States Challenges and Change**, Eds. Robert Skyes, Bruno Palier and Pauline M. Prior, Palgrave Publishing, Hampshire 2001.

DOĞAN, İlyas, **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum**, Alfa Yayınları, İstanbul 2002.

DOĞAN, İlyas, **Parçalayan Küreselleşme**, Yetkin Yayınları, Ankara 2006.

DOUGLAS, Jack D., **The Myth of the Welfare State**, Transaction Publishers, New Brunswick and London 1991.

ERDOĞAN, Mustafa, **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara 2004.

ESPING-ANDERSEN, Gosta, After the Golden Age? Welfare State Dilemmas in a Global Economy, **Welfare States in Transition: National Adaptations in Global Economies**, Sage Publications, London 1996.

ESPING-ANDERSEN, Gosta, Welfare States without Work: The Impasses of Labour Shedding and Familialism in Continental European Social

Policy, **Welfare States in Transition: National Adaptations in Global Economies**, Sage Publications, London 1996.

FITZPATRICK, Tony, **New Theories of Welfare State**, Palgrave Macmillan, Hampshire 2005.

FRASER, Derek, **The Evolution of The British Welfare State**, Palgrave Macmillan, New York, 2003.

GEMALMAZ, M. Semih, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, Beta Yayınları, İstanbul 2003.

GENSCHEL, Philipp, Globalization and the Welfare State: a Retrospective, **Journal of European Public Policy**, Vol. 11, Issue 4, August 2004.

GIAIMO, Susan, Who Pays for Health Care Reform, **The New Politics of the Welfare State**, Ed. Paul Pierson, Oxford University Press, Oxford 2001.

GIDDENS, Anthony, Modernitenin Küreselleşmesi, Çev.Kudret Bülbül, **Küreselleşme Okumaları Ekonomi-Siyaset**, Ed. Kudret Bülbül, Kadim Yayınları, Ankara 2006.

GILBERT, Neil, **Transformation of the Welfare State. The Silent Surrender of Public Responsibility**, Oxford University Press, Oxford 2002.

GIZELIS, Theodora-Ismene, Globalization, Integration, and the European Welfare State, **International Interactions**, vol 31, Issue 2, Year 2005.

GOUGH, Ian, Social Welfare and Competitiveness, **The Welfare State A Reader**, Eds. Christopher Pierson and Francis G. Castles, Polity-Blackwell, Cambridge 2000.

GÖREN, Zafer, Sosyal Devlet, **Seyfullah Edis'e Armağan**, DEÜ Yayını, İzmir 2000.

GÖZE, Ayferi, **Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri**, İÜHF Yayınları, İstanbul 1977. (Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri)

GÖZE, Ayferi, **Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri**, İÜHF Yayınları, İstanbul 1977.

GÖZE, Ayferi, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayınları, İstanbul, 1995.

GÖZE, Ayferi, **Sosyal Devlet Sistemi**, İÜHF Yayınları, İstanbul 1976.

GÖZLER, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2000.

GÖZLER, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2000.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref, **Anayasa Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara 2003.

GREVE, Bent, Introduction: The Social, Political and Economic Future of the European Welfare States, **The Future of the Welfare State European and Global Perspectives**, Ed. Bent Greve, Ashgate Publishing, England 2008.

GRITSCH, Maria, The Nation-State and Economic Globalization: Soft Geo-Politics and Increased State Autonomy?', **Review of International Political Economy**, Vol. 12, Issue 1, 2005.

GÜMÜŞ, A. Tarık, Avrupa Birliğinde İnsan Haklarının Korunması, **SÜHFD**, c. 12, sy. 3-4, Konya 2004.

GÜMÜŞ, A. Tarık, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, **Uluslararası Davraz Kongresi Küresel Diyalog**, Isparta 2009.

GÜMÜŞ, A. Tarık, Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı, **SÜHFD**, c. 13, sy. 2, Konya 2005.

GÜRİZ, Adnan, **Sosyal Demokrasi İdeolojisi**, AÜHF Yayınları, Ankara 1998.

HAYEK, Friedrich Von, The Meaning of the Welfare State, **The Welfare State A Reader**, Eds. Christopher Pierson and Francis G. Castles, Polity Press, Cambridge 2007.

HELCO, Hugh, Toward a New Welfare State, **The Development of Welfare States in Europe and America**, Der. Peter Flora Arnold J. Heidenheimer, Transaction Publishers, New Brunswick and London 1981.

HELD David, MCGREW Anthony, GOLDBLATT David, PERRATON Jonathan, Küresel Dönüşümler, Siyaset, Ekonomi ve Kültür, Çev. İsmail Aktar, **Küreselleşme Okumaları**, Ed. Kudret Bülbül, Kadim Yayınları, Ankara 2006.

HIRST Paul, THOMPSON Grahame, Küreselleşme – Gerekli Bir Mit mi?, Çev. Nasuh Uslu, **Küreselleşme Okumaları**, Kadim Yayınları, Ankara 2006.

HIRST Paul, THOMPSON Grahame, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çev. Çağla Erdem Elif Yücel, Dost Kitabevi, Ankara 2003.

HUBER, Ernst R., Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet, **AÜSBFD**, Çev. Tuğrul Ansay, c.XXVII, sy.3-4, Ankara 1970.

İNSEL, Ahmet, **Neo-Liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

İZVEREN, Adil, Toplumsal Bir Aşama Olarak Sosyal Devlet, **Danıştay Dergisi**, y. 5, sy. 18-19, Ankara 1975.

KABOĞLU, İbrahim, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar, **Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı (9-13 Ocak 2001 Ankara)**, TBB Yayını, Ankara 2001.

KABOĞLU, Ö. İbrahim, **Özgürlükler Hukuku**, İmge Kitabevi, Ankara 2002.

KANGAS Olli, PALME Jokaim, Social Rights, Structural Needs and Social Expenditure: A Comparative Study of 18 OECD Countries 1960-2000, **Investigating Welfare State Change: The 'Dependent Variable Problem' in Comparative Analysis**, Ed. Jochen Clasen, Nico A. Siegel, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2007.

KAPANİ, Münci, **Kamu Hürriyetleri**, Yetkin Yayınları, Ankara 1993.

KAPANİ, Münci, Sosyal Bir Devletin Belirgin Özellikleri ve Ekonomik ve Sosyal Alanlardaki Başlıca Ödevleri, **Çağdaş Anayasalarda Ekonomik ve Sosyal Haklar ve Ödevler**, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, İstanbul 1982.

KAZGAN, Gülten, **Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.

KEYMAN, Fuat, Globalleşme Söylemleri ve Türkiye, **Küreselleşme ve Ulus Devlet**, <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/kuresell.htm>, 05.01.2009.

KLINGNER, E. Donald, Globalization, Governance, and the Future of Public Administration: Can We Make Sense Out of the Fog of Rhetoric Surrounding the Terminology, **Public Administration Review**, Vol. 64, No. 6, November/December 2004.

KORAY, Meryem, **Sosyal Politika**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2005.

KORPI, Walter, The Power Resources Model, **The Welfare State A Reader**, Eds. Christopher Pierson and Francis G. Castles, Polity Press, Cambridge 2007.

KORPI, Walter, Welfare-State Regress in Western Europe: Politics, Institutions, Globalization, and Europeanization, **Annual Reviews Sociology**, Vol. 29, June 2003.

KUHNER, Stefan, Country-Level Comparisons of Welfare State Change Measures: Another Facet of the Dependent Variable Problem within the Comparative Analysis of the Welfare State?, **Journal of European Social Policy**, Vol. 17, Issue 1, 2007.

KUISMA, Mikko, Social Democratic Internationalism and the Welfare State After the 'Golden Age', **Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association**, Vol.42, Issue 1, 2007.

KUS, Basak, Neoliberalism, Institutional Change and the Welfare State: The Case of Britain and France, **International Journal of Comparative Sociology**, Vol. 47, Issue 6, 2006.

LANE, Jan-Erik, **Globalization and Politics: Promises and Dangers**, Ashgate Publishing, Hampshire 2006.

LEISERING, Lutz, Nation State and Welfare State: an Intellectual and Political History, **Journal of European Social Policy**, Vol. 13, Issue 2, 2003.

LOWE, Rodney, **The Welfare State in Britain since 1945**, Macmillan Press, London 1999.

LUND, Brian, **Understanding State Welfare: Social Justice or Social Exclusion**, Sage Publications, London 2002.

LYNGSTAD, Rolv, The Welfare State in the Wake of Globalization: The Case of Norway, **International Social Work**, Vol. 51, Issue1, 2008.

LYNGSTAD, Rolv, The Welfare State in the Wake of Globalization: The Case of Norway, **International Social Work**, Vol. 51, Issue1, 2008.

MICHALOWSKI, Sabine, Sovereign Debt and Social Rights-Legal Reflections On a Difficult Relationship, **Human Rights Law Review**, Volume 8, No. 1, 2008.

MIDGLEY, James, **Social Welfare in Global Context**, Sage Publications, California 1997.

NOAH L.Epstein, KAPLAN Amit, LEVANON Asaf, Distributive Justice and Attitudes Toward the Welfare State **Social Justice Research**, Vol. 16, No. 1, March 2003.

OFFE, Claus, Some Contradictions of the Modern Welfare State, **The Welfare State A Reader**, Eds. Christopher Pierson and Francis G. Castles, Polity Press, Cambridge 2007.

OLSEN, Greeg M., **The Politics of the Welfare State Canada, Sweden, and the United States**, Oxford University Press, Canada 2002.

ÖRÜCÜ, Ersin, **Sosyal Refah Devletinde Bir Sosyal Kamu Hizmeti Konut**, İÜHF Yayını, İstanbul 1972.

ÖZBUDUN, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara 1995.

ÖZDEK, Yasemin, Gelişme Hakkı: 'Ekonomik Kalkınma'dan 'İnsan Hakları Temelinde Gelişme'ye **Türkiye'de İnsan Hakları**, Yay. Haz. Oya

Çitçi, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayını, Ankara 2000.

ÖZDEK, Yasemin, Globalizmin İdeolojik Hegemonyası: Yanılsamalar, **Amme İdaresi Dergisi**, c. 32, sy. 3, Eylül 1999.

ÖZDEK, Yasemin, Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kıskaçında İnsan Hakları, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, Ed. Yasemin Özdek, TODAİE Yayınları, Ankara 2002.

ÖZŞUCA, Şerife T., Küreselleşme ve Sosyal Güvenlik Krizi, **Ekonomik Yaklaşım**, c. 14, sy.48, Yaz 2003.

PAVOLINI Emmanuele, RANCI Costanzo, Restructuring the Welfare State: Reforms in Long-term Care in Western European Countries, **Journal of European Social Policy**, Vol. 18, Issue 3, 2008.

PIERSON, Christopher, **Modern Devlet**, Çev. Dilek Hattatoğlu, Çivi Yazıları Yayınları, İstanbul 2000.

PIERSON, Chris, "Late Industrializers" and the Development of Welfare Regimes, **Acta Politica**, Vol. 40, 2005.

PIERSON, Christopher, **Beyond The Welfare State? The New Political Economy of Welfare**, Polity Press, Cambridge 2001.

PIERSON, Christopher, Contemporary Challenges to Welfare State Development, **Political Studies**, Vol. XLVI, 1998.

PIETERSE, Marius, Beyond The Welfare State: Globalisation of Neoliberal Culture and The Constitutional Protection of Social and Economic Rights in South Africa, **Stellenbosch Law Review**, www.heinonline.com, Vol. 14, Issue 3, 2003.

POWELL Martin, HEWITT Martin, **Welfare State and Welfare Change**, Open University Press, Buckingham 2002.

PRIOR Pauline M., SKYES Robert, Globalization and European Welfare States: Evaluating the Theories and Evidence, **Globalization and European Welfare States Challenges and Change**, Eds. Robert Skyes, Bruno Palier and Pauline M. Prior, Palgrave Publishing, Hampshire 2001.

RIEGER Elmar, LEIBFRIED Stephan, **Limits to Globalization: Welfare States and the World Economy**, Polity Press, Cambridge 2003.

ROBERTSON, Robbie, **The Three Waves of Globalization A History of a Developing Global Consciousness**, Fernwood Publishing and Zed Books, Nova Scotia and London 2003.

ROSANVALLON, Pierre, **Refah Devletinın Krizi**, Ed. Cemal Bali Akal, Çev. Burcu Şahinli, Dost Yayınları, Ankara 2004.

ROSS, Fiona, Interests and Choice in the "Not Quite so New" politics of Welfare, **Recasting European Welfare States**, Eds. Maurizio Ferrera and Martin Rhodes, Routledge Publishing, London 2000.

ROTHGANG Heinz, OBINGER Herbert, LEIBFRIED Stephan, The State and its Welfare State: How do Welfare State Changes Affect the Make-up of the Nation State?", **Social Policy & Administration**, Vol. 40, No. 3. June 2006.

RUHİ, M. Emin, **1982 Anayasası Çerçevesinde Sosyal Devlet ve Özelleştirme**, Nobel Yayınları, Ankara 2003.

RYAN, Paul, State of the Welfare State, **Review of Income and Wealth**, Series 49, No. 1, March 2003.

SALLAN GÜL, Songül, **Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa! Yeni Liberalizm ve Muhafazakârlık Kısacasında Refah Devleti**, Ebabil Yayınları, Ankara 2006.

SANCHEZ, Hector E., **From Welfare State To Competitive Dependent State: The Role Of Neoliberalism And Globalization In The Process**, Not Published Thesis, www.proquest.umi.com UMI No. ep05471, The University of Texas at El Paso, Texas 2001.

SAPIR, André, Globalization and the Reform of European Social Models, **JCMS** Vol. 44, No. 2, 2006.

SARICA, Murat, **Anayasayı Niçin Savunmalıyız?**, İzlem Yayınları, İstanbul 1969.

SCHELKLE Waltraud, MABBETT Deborah Social Policy of the EU and National Welfare State Transformations -A Political Economy Perspective, http://www.eu-newgov.org/database/DOCS/P19aD10_Welfare_State_Transformations_Schelkle_Mabbett.pdf, 27.04.2009.

SHAIKH, Anwar, Who Pays for the "Welfare" in the Welfare State? A Multicountry Study, **Social Research**, Vol. 70, No. 2, Summer 2003.

SÖZEN Süleyman, ALGAN, 2007: Bülent, **İyi Yönetişim**, İçişleri Bakanlığı Genel Yayını, Ankara 2009.

STARKE, Peter, The Politics of Welfare State Retrenchment: A Literature Review, **Social Policy & Administration**, Vol. 40, no. 1, February 2006.

SUNAY, Reyhan, Küreselleşme ve Demokrasi, **SÜHFD**, c. 11, sy. 1-2, Konya 2003.

SUNAY, Reyhan, **Tartışılan Egemenlik**, Yetkin Yayınları, Ankara 2007.

SUNAY, Reyhan, **Tartışılan Egemenlik**, Yetkin Yayınları, Ankara 2007.

ŞAYLAN, Gencay, **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İmge Kitabevi, Ankara 2003.

ŞENEL, Alaeddin, **Siyasal Düşünceler Tarihi, (Tarih Öncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş)**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1995.

ŞENGÜL, Tarık, Siyaset ve Mekansal Ölçek Sorunu: Yerelci Stratejilerin Bir Eleştirisi, **Küreselleşme, Emparyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2004.

ŞENKAL, Abdulkadir, Küreselleşme, Sosyal Politikanın Dönüşümü ve Sivil Toplum Örgütleri, **İÜ Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 45. Kitap, 2003, http://www.sosyalsiyaset.net/documents/kuresellesme_sp_donusumu.htm, 11.04.2010.

TALAS, Cahit, Cumhuriyetin 75. Yılında Sosyal Devlet, **İdarecinin Sesi**, c. XII, sy. 70, Eylül-Ekim 1998.

TALAS, Cahit, **Ekonomik Sistemler**, İmge Yayınevi, Ankara 1997. (Ekonomik Sistemler)

TALAS, Cahit, Öğretelerde Sosyal Devlet, **İnsan Hakları Yıllığı**, c. 13, Ankara 1991. (Öğretelerde Sosyal Devlet)

TALAS, Cahit, Sosyal Haklar ve Türk Anayasalarında Sosyal Hakların Evrimi, **İnsan Hakları Yıllığı**, y. 3-4, c. 3-4, Ankara 1981-1982.

TALAS, Cahit, Yaşam Hakkı ve Toplumsal Haklar, **İnsan Hakları Yıllığı**, c. 12, Ankara 1990.

TALAS, Cahit, Yaşam Hakkı ve Toplumsal Haklar, **İnsan Hakları Yıllığı**, c. 12, Ankara 1990. (Yaşam Hakkı ve Toplumsal Haklar)

TANÖR Bülent, YÜZBAŞIOĞLU Necmi, **Türk Anayasa Hukuku, (Cogito)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

TANÖR, Bülent, **Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar**, May Yayınları, İstanbul 1978.

TAYLOR-GOOPY Peter, CHARLOTTE Hastie, CATHERINE Bromley, Querulous Citizens: Welfare Knowledge and the Limits to Welfare Reform, **Social Policy & Administration**, Vol. 37, No. 1, February 2003.

TAYLOR-GOOPY Peter, DEAN Hartley, MUNRO Moira, PARKER Gillian, Risk and the Welfare State, **British Journal of Sociology**, Vol. 50, No. 2, June 1999.

TAYLOR-GOOBY, Peter, Open Markets And Welfare Values (Welfare Values, Inequality And Social Change in The Silver Age of The Welfare State), **European Societies**, Vol. 6, Issue 1, 2004.

TAYLOR-GOOBY, Peter, Politic Change at a Time of Retrenchment France, Germany, Italy and the UK, **Social Policy & Administration**, Vol. 33, No. 1, March 1999.

TAYLOR-GOOBY, Peter, Sustaining State Welfare in Hard Times: Who Will Foot The Bill?, **Journal of European Social Policy**, Vol. 11, Issue 2, 2001.

TAYLOR-GOOBY, Peter, The Silver Age of the Welfare State: Perspectives on Resilience, **Journal of Social Policy**, Vol. 31, Issue 4, October 2002.

TOMKA, Bela, Western European Welfare States in the 20th Century: Convergences and Divergences in a Long-Run Perspective, **International Journal of Social Welfare**, Vol. 12, 2003.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, İÜHF Yayını, İstanbul 1980.

UYGUN, Oktay, Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi, **Anayasa Yargısı**, c. 20, Ankara 2003.

UYGUN, Oktay, Ulusüstü Siyasal Birlikler ve Küreselleşme, **Küreselleşme ve Ulus Devlet**, <http://www.stratejik.yildiz.edu.tr/kuresell.htm>, 05.01.2009 (02.06.2000 tarihli konferans).

VEIT-WILSON John, States of Welfare: A Conceptual Challenge, **Social Policy and Administration**, Vol. 34, Issue 1, 2000.

VOGEL, Joachim, Welfare State, **Social Indicators Research**, Vol. 64, 2003

WAGNER, Antonin, Redefining Citizenship for the 21st Century: from the National Welfare State to the UN Global Compact, **International Journal of Social Welfare**, Vol. 13, 2004.

WAGNER, Antonin, Redefining Citizenship for the 21st Century: from the National Welfare State to the UN Global Compact, **International Journal of Social Welfare**, Vol. 13, 2004.

WALLERSTEIN, Immanuel, **The Modern World-System**, Academic Press, New York 1974.

WINCOTT, Daniel, Social Policy and Social Citizenship: Britain's Welfare States, **Publius**, Vol. 36, No. 1, Winter 2006.

WONG, Linda, 'Market reforms, globalization and social justice in China', **Journal of Contemporary China**, Year 13, Vol 38, February 2004.

YILDIRIM, Ramazan, **Devletin Yapısı ve Nitelikleri (Anaysasa Hukuku Ders Notları)**, Akader Yayınları, Diyarbakır 2003.

YILMAZ, Aytekin, **İkinci Küreselleşme Dalgası**, Vadi Yayınlan. Ankara 2004.

YÜKSEL, Mehmet, **Küreselleşme Ulusal Hukuk ve Türkiye**, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara 2005.